

**ҚҰНДЫЛЫҚҚА НЕГІЗДЕЛГЕН ТӘРБИЕ: БАЛАБАҚШАДАҒЫ
РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ДАМУ**

(Әдістемелік көмекші құрал)

2025 ЖЫЛ

Құрастырған: Утеуова Ментай Кайырбековна Ойыл ауданы «Жолшы» бөбекжай-бақшасы тәрбиешісі

Пікір берушілер:

- 1.
- 2.

Бұл әдістемелік құрал балабақшадағы рухани-адамгершілік дамудың құндылыққа негізделген тәрбие жүйесін зерттеуге арналады. Қазіргі қоғамдағы құндылықтардың өзгеруі балалардың тұлғалық қалыптасуына әсер етеді. Құрал балабақшалардағы тәрбие үрдісін талдай отырып, рухани-адамгершілік құндылықтарды енгізудің тиімді әдістерін айқындауға бағытталған. Әзірлеу барысында этномәдени мазмұнды пайдалану арқылы ұлттық құндылықтарды насихаттаудың маңыздылығы қарастырылады. Нәтижесінде балабақшадағы тәрбие жүйесінің тиімділігі арттырылып, балалардың моральдық-этикалық дамуына ықпал ету мүмкіндігі анықталады.

Кіріспе

Қазіргі жаһандану дәуірінде ұлттық құндылықтарды сақтау мен насихаттау өзекті мәселе болып табылады. Балабақшадағы тәрбие үрдісінде рухани-адамгершілік құндылықтарды енгізу арқылы балаларға ұлттық мәдениеттің маңыздылығын түсіндіріп, олардың қоғамдағы тұлғалық орнының қалыптасуына ықпал ету маңызды. Бұл құндылықтар негізінде тәрбиелеудің қажеттілігін көрсетіп, этномәдени мазмұнды білім беру жүйесіне енгізудің тиімділігін дәлелдейді.

Қазіргі қоғамның әлеуметтік-мәдени дамуында рухани құндылықтардың маңызы айрықша артып отыр. Ғаламдану, цифрландыру, ақпарат ағынының күшеюі жағдайында өсіп келе жатқан ұрпақтың дүниетанымы мен мінез-құлқына әртүрлі факторлар әсер етуде. Осы үдерістер баланың тұлғалық қалыптасуына оң ықпал етуімен қатар, рухани-адамгершілік құндылықтардың әлсіреу қаупін де туындатады. Сондықтан тәрбиені тек білім берумен шектемей, баланың ішкі жан дүниесін, мінезін, қарым-қатынас мәдениетін қалыптастыруға бағыттау – заманауи білім беру жүйесінің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Құндылыққа негізделген тәрбие – баланың өмірге, адамдарға, қоғамға, табиғатқа деген қарым-қатынасын адамгершілік қағидалар негізінде қалыптастыратын кешенді процесс. Бұл тәрбие түрі баланың мейірімділік, сыйластық, жауапкершілік, адалдық, ынтымақтастық сияқты негізгі адами қасиеттерді бойына сіңіруіне мүмкіндік береді. Ерте жастан қалыптасқан құндылықтар баланың болашақта әлеуметтік ортада дұрыс бағдар табуына, саналы тұлға болып қалыптасуына берік негіз қалайды.

Мектепке дейінгі кезең – баланың тұлғалық дамуының ең жауапты әрі сезімтал шағы. Бұл уақытта баланың мінез-құлқы, эмоциялық әлемі, әлеуметтік дағдылары, жақсылық пен жамандықты ажырату қабілеті қарқынды қалыптасады. Балабақша – баланың алғашқы қоғамдық ортасы болғандықтан, дәл осы кезеңде рухани-адамгершілік тәрбие жүйелі әрі мақсатты түрде ұйымдастырылуы қажет.

Балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбие балалардың үлкендермен және құрдастарымен дұрыс қарым-қатынас орнатуына, өз сезімдерін түсініп, басқаның көңіл күйіне жанашырлықпен қарауына ықпал етеді. Сонымен қатар, бұл тәрбие балалардың тәртіп сақтау, ортақ ережелерді қабылдау, өз әрекетіне жауапкершілікпен қарау дағдыларын қалыптастырады. Ұлттық салт-дәстүрлерге, туған жерге, табиғатқа деген сүйіспеншілік сезімі де мектепке дейінгі жаста қаланатыны белгілі.

Осы тұрғыда балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбие баланың тек жеке дамуына ғана емес, қоғамда үйлесімді өмір сүруіне қажетті әлеуметтік құзыреттіліктерді қалыптастыруға бағытталады. Тәрбиешінің өнегелі сөзі мен іс-

әрекеті, балабақшадағы жағымды психологиялық орта баланың тұлғалық дамуына шешуші ықпал етеді.

Мақсаты:

Мектепке дейінгі білім беру ұйымдарында құндылыққа негізделген тәрбие жүйесін тиімді ұйымдастыруға бағытталған әдістемелік қолдау көрсету, балалардың рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда тәрбиешілердің кәсіби құзыреттілігін арттыру.

Міндеттері:

- ❖ құндылыққа негізделген тәрбиенің теориялық негіздерін жүйелеу және түсіндіру;
- ❖ мектепке дейінгі жастағы балалардың рухани-адамгершілік даму ерекшеліктерін айқындау;
- ❖ балабақшада рухани-адамгершілік тәрбиені ұйымдастырудың тиімді формалары мен әдістерін ұсыну;
- ❖ ойын, оқу іс-әрекеті және күнделікті тұрмыс арқылы құндылықтарды қалыптастыру жолдарын көрсету;
- ❖ ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бала тәрбиесіне кіріктіру тәсілдерін ашып көрсету;
- ❖ тәрбиеші мен ата-ана арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға бағытталған ұсыныстар беру;
- ❖ балалардың рухани-адамгершілік дамуын бақылау және бағалауға арналған әдістемелік нұсқаулар әзірлеу.

Педагогикалық жаңалығы:

Құралды әзірлеу барысында балабақшадағы тәрбие жүйесіне рухани-адамгершілік құндылықтарды енгізудің жаңа әдістері ұсынылады. Этномәдени мазмұнды қолдану арқылы ұлттық құндылықтарды насихаттаудың тиімділігі көрсетіледі. Бұл әдістердің балалардың тұлғалық дамуына тигізетін оң әсері ғылыми негізделеді.

I БӨЛІМ. ҚҰНДЫЛЫҚҚА НЕГІЗДЕЛГЕН ТӘРБИЕНІҢ ТЕОРИЯЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

1.1 Құндылық ұғымы және оның тәрбиедегі рөлі

Құндылық ұғымы философия, педагогика және психология ғылымдарында адамның өмірлік бағдарын, мінез-құлқын және дүниетанымын айқындайтын негізгі ұстанымдар жүйесі ретінде қарастырылады. Құндылықтар адам үшін маңызды болып саналатын рухани, мәдени, әлеуметтік және моральдық нормалар мен қағидаларды қамтиды. Олар тұлғаның ішкі сенімдерін қалыптастырып, оның қоғамдағы орнын айқындауға ықпал етеді.

Тәрбие үдерісінде құндылықтар баланың мінез-құлқын реттейтін ішкі бағдарлар ретінде қызмет атқарады. Бала белгілі бір іс-әрекетті не үшін орындау керектігін, жақсылық пен жамандықты, дұрыс пен бұрысты ажыратуды құндылықтар арқылы үйренеді. Осы тұрғыдан алғанда, құндылықтар тәрбие мазмұнының өзегі болып табылады және баланың тұлғалық дамуын бағыттайды.

Мектепке дейінгі жаста құндылықтар баланың ересектермен және құрдастарымен қарым-қатынасында, ойын әрекетінде, күнделікті тұрмыста біртіндеп қалыптасады. Бұл кезеңде бала үлкендердің іс-әрекетіне еліктеу арқылы мінез-құлық үлгілерін бойына сіңіреді. Сондықтан тәрбиеші мен ата-ананың жеке өнегесі, қарым-қатынас мәдениеті құндылықтарды қалыптастыруда шешуші рөл атқарады.

Құндылыққа негізделген тәрбие баланың бойында мейірімділік, адалдық, сыйластық, жауапкершілік, еңбексүйгіштік сияқты адамгершілік қасиеттердің дамуына ықпал етеді. Мұндай қасиеттер ерте жастан қалыптасқанда, бала әлеуметтік ортада өзін еркін әрі сенімді ұстай алатын, өзгелердің пікірін құрметтейтін тұлға болып жетіледі.

Осылайша, құндылықтар тәрбиенің мақсат-мазмұнын айқындап қана қоймай, баланың өмірлік ұстанымдарының қалыптасуына негіз болады. Құндылыққа негізделген тәрбие мектепке дейінгі ұйымдарда баланың жан-жақты дамуын қамтамасыз ететін маңызды педагогикалық бағыт болып табылады.

Тәрбие үдерісінде құндылықтар баланың мінез-құлқы мен қарым-қатынас мәдениетінің негізін қалайды. Мейірімділік, адалдық, сыйластық, жауапкершілік сияқты құндылықтар ерте жастан қалыптасқанда, бала әлеуметтік ортада өзін дұрыс ұстай алатын, өзгелермен үйлесімді қарым-қатынас орнататын тұлға болып жетіледі. Мұндай бала өз әрекетінің салдарын түсініп, ортақ ережелерді сақтауға, өзгелердің пікірін ескеруге және өз сезімдерін басқаруға үйренеді.

Құндылыққа негізделген тәрбие баланың тек сыртқы тәртібін қалыптастырумен шектелмей, оның ішкі рухани әлемін дамытуға бағытталады. Бала белгілі бір мінез-құлық үлгілерін саналы түрде қабылдап, оларды күнделікті өмірде қолдана бастайды. Бұл үдеріс барысында баланың эмоциялық тұрақтылығы, өзін-өзі бағалау қабілеті және әлеуметтік жауапкершілігі артады.

Балабақша жағдайында құндылықтарды жүйелі түрде қалыптастыру ойын, қарым-қатынас, еңбек элементтері және шығармашылық іс-әрекеттер арқылы жүзеге асады. Тәрбиешінің әрбір іс-әрекеті, сөзі мен қарым-қатынасы баланың құндылықтық бағдарын қалыптастыруға ықпал етеді. Осы тұрғыдан алғанда, тәрбиеші құндылықтарды жеткізуші ғана емес, олардың үлгісі болып табылады. Сондықтан құндылыққа негізделген тәрбие білім беру мазмұнының ажырамас бөлігі ретінде қарастырылады және ол мектепке дейінгі білім беру жүйесінде баланың жан-жақты әрі үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін негізгі педагогикалық бағыттардың бірі болып табылады.

1.2 Рухани-адамгершілік тәрбиенің ғылыми-педагогикалық негіздері

Рухани-адамгершілік тәрбие – баланың ішкі жан дүниесін, моральдық ұстанымдарын және адамгершілік қасиеттерін дамытуға бағытталған күрделі педагогикалық үдеріс. Бұл бағыттағы ғылыми негіздер гуманистік педагогика, тұлғаға бағытталған оқыту және мәдени-тарихи даму теорияларымен тығыз байланысты.

Гуманистік педагогика баланы жеке тұлға ретінде қабылдауға, оның шығармашылық қабілеттерін, өзіндік пікірін, ішкі сезімдерін дамытуға мән береді. Гуманистік тұрғыдан тәрбие баланың психологиялық және моральдық қажеттіліктерін қанағаттандыруға, оның жеке құндылықтарын бойына сіңіруге бағытталады. Мұндай әдістеме баланың мейірімділік, әділдік, адалдық сияқты адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Тұлғаға бағытталған оқыту теориясы баланың іс-әрекетіне, ойлау қабілетіне және сезімдік әлеміне ерекше көңіл бөледі. Бұл теория бойынша тәрбиешінің мақсаты – баланың тек білім алуын қамтамасыз ету ғана емес, сонымен қатар оның рухани және моральдық дамуына жағдай жасау. Баланың өзіндік танымдық, эмоционалдық және әлеуметтік тәжірибесін дамыту арқылы ішкі жауапкершілік, сыйластық, өзара көмек көрсету сияқты қасиеттерді қалыптастыру жүзеге асады.

Мәдени-тарихи даму теориясы (Л. С. Выготский, А. Н. Леонтьев сияқты ғалымдардың зерттеулері) баланың әлеуметтік ортадағы өзара әрекет арқылы дамитынын көрсетеді. Бұл теория балабақшадағы әрбір іс-әрекеттің тәрбиелік мәнін анықтауға мүмкіндік береді. Балалар тәрбиешінің, құрдастарының және қоршаған мәдени-әлеуметтік орта үлгісінен адамгершілік нормаларды меңгереді. Сонымен қатар, рухани-адамгершілік тәрбиенің ғылыми-педагогикалық негіздері қазіргі психологиялық зерттеулермен толықтырылады. Зерттеулер баланың ішкі мотивациясы, эмоционалдық интеллекті, өзін-өзі тану және өзін-өзі басқару қабілеттерінің дамуы тәрбиенің тиімділігін анықтайтын негізгі факторлар екенін көрсетеді.

Осы теориялық негіздер рухани-адамгершілік тәрбиені жүйелі түрде ұйымдастыруға мүмкіндік береді, педагогикалық іс-әрекетті бағыттап, баланың тұлғалық дамуы мен әлеуметтік бейімделуін қамтамасыз етеді.

Ғалымдардың пікірінше, рухани-адамгершілік тәрбие баланың тек сыртқы тәртібін реттеумен шектелмей, оның ішкі сенімдері мен құндылықтық бағдарларын қалыптастыруға бағытталуы тиіс. Бұл тәрбие түрі баланың дүниетанымын, ой-пікірін, моральдық ұстанымын қалыптастырады және оның тұлғалық дамуының негізін құрайды. Рухани-адамгершілік тәрбиеде тәрбиешінің жеке үлгісі, баламен сенімді қарым-қатынасы, жағымды психологиялық орта ерекше маңызға ие. Тәрбиешінің үлгісі арқылы бала өмірлік тәжірибе мен құндылықтарды байқап, оларды бойына сіңіреді, ал сенімді қарым-қатынас

баланың өз ойын еркін білдіруіне, сұрақтарына ашық жауап табуына мүмкіндік береді.

Сонымен қатар, рухани-адамгершілік тәрбие баланың өзін-өзі тануына, өз эмоцияларын түсінуіне, өмірлік мақсаттарын айқындауына ықпал етеді. Балалар өздерінің әрекеттері мен шешімдері үшін жауапкершілік сезімін қалыптастырады, айналасындағыларға деген құрмет пен жанашырлықты меңгереді. Мұндай тәрбие баланың қоршаған ортаны, табиғатты, қоғамды және адамдар арасындағы қатынасты терең түсінуіне жағдай жасайды.

Рухани-адамгершілік тәрбие балаларды тек ережелерді орындауға баулу емес, олардың ішкі әлемін байытуға, моральдық құндылықтарын қалыптастыруға, адамгершілік пен қайырымдылықты бойына сіңіруге бағытталған кешенді үдеріс болып табылады. Осы тәрбие нәтижесінде бала өмірдегі маңызды құндылықтарды – адалдықты, әділдікті, мейірімділікті, жауапкершілікті және шығармашылықты өз өмірінде жүзеге асыра алатын тұлғаға айналады.

Рухани-адамгершілік құндылықтар – қоғамның іргетасын құрайтын маңызды аспектілердің бірі. Бұл құндылықтар адамның мінез-құлқын, өмірлік ұстанымдарын, дүниетанымын және айналасындағы адамдармен қарым-қатынас мәдениетін айқындайды. Адам бойындағы мейірімділік, адалдық, жауапкершілік, сыйластық, ізгілік сияқты қасиеттер қоғамдағы тұрақтылық пен үйлесімділіктің негізі болып табылады. Сондықтан рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру жеке тұлғаның дамуына ғана емес, тұтас қоғамның өркендеуіне тікелей әсер етеді.

Қазақстандық ағартушы-ғалымдар мен ойшылдар рухани-адамгершілік тәрбиенің маңызын өз еңбектерінде ерекше атап өткен. Мәселен, Ш. Құдайбердіұлы адам тәрбиесінің өзегін ар-ұят, ынсап, мейірім секілді адамгершілік ұстанымдардан іздеген. Ол «ар ілімі» арқылы адам баласының ішкі рухани тазалығын сақтаудың маңызын көрсетіп, тәрбиенің басты мақсаты – адамды адамгершілікке жетелеу екенін дәлелдеген. Ал А. Байтұрсынов ұлттық тәрбиенің негізінде халықтың тілі, мәдениеті мен салт-дәстүрі жатуы тиіс екенін айтып, жас ұрпақты елжандылыққа, еңбекқорлыққа, білім мен тәртіпке баулудың маңызын айқындаған.

Аталған ғалымдардың көзқарастары қазіргі мектепке дейінгі тәрбие жүйесінде де өзектілігін жоғалтпайды. Ұлттық құндылықтарды сақтау, оларды баланың санасына жас ерекшелігіне сай сіңіру – болашақ ұрпақтың рухани тұтастығын қамтамасыз ететін маңызды міндеттердің бірі. Балабақшада рухани-адамгершілік құндылықтарға негізделген тәрбие беру арқылы балаларда ұлттық болмысқа құрмет, үлкенге ізет, кішіге қамқорлық, туған жерге сүйіспеншілік сияқты қасиеттер қалыптасады.

Осы тұрғыдан алғанда, рухани-адамгершілік тәрбие – баланың тұлғалық дамуының берік іргетасын қалайтын, оның болашақта саналы, жауапты әрі

қоғамға пайдалы азамат болып қалыптасуына бағытталған үздіксіз процесс болып табылады.

Шетелдік зерттеушілер арасында рухани-адамгершілік тәрбиені ғылыми тұрғыдан негіздеген ғалымдардың бірі – Джон П. Миллер мен Лоуренс Колбергтің еңбектері ерекше назар аударады. Джон П. Миллердің интегративті білім беру теориясы білім алушының тек зияткерлік дамуын ғана емес, оның эмоциялық, әлеуметтік және рухани дамуын біртұтас үдеріс ретінде қарастырады. Ғалымның пікірінше, білім беру баланың ішкі жан дүниесін, өзін-өзі тануын, өмірлік мағынаны сезінуін дамытуға бағытталуы тиіс. Бұл теорияда рухани даму тұлғаның үйлесімді қалыптасуының негізгі компоненті ретінде айқындалады және оқу-тәрбие үдерісінде мейірімділік, саналы таңдау, жауапкершілік сияқты құндылықтарды жүйелі түрде қалыптастыру қажеттігі көрсетіледі.

Ал Лоуренс Колбергтің моральдық даму теориясы адамның адамгершілік түсініктерінің біртіндеп дамуын кезеңдер арқылы сипаттайды. Ол адамгершілік дамуды үш негізгі деңгейге (алғашқы, дәстүрлі және кейінгі) және алты сатыға бөліп қарастырады. Колбергтің тұжырымы бойынша, баланың моральдық пайымдауы жас ерекшелігіне, әлеуметтік ортаға және тәрбие ықпалына байланысты дамиды. Мектепке дейінгі жаста балалар көбіне алғашқы және дәстүрлі деңгейлерге тән мінез-құлықты көрсетеді, яғни олар ережелерді сақтауды жазадан қорқу немесе үлкендердің мақұлдауына ие болу арқылы меңгереді.

Колбергтің теориясы балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбиені ұйымдастыруда маңызды әдістемелік негіз бола алады. Тәрбиеші балаларды дайын моральдық қағидаларды жаттауға емес, жағдаяттық тапсырмалар, ойындар, әңгімелер арқылы дұрыс пен бұрысты ажыратуға, өз әрекеттерінің салдарын түсінуге бағыттауы тиіс. Бұл баланың моральдық ойлау қабілетінің дамуына, ішкі жауапкершілік сезімінің қалыптасуына ықпал етеді.

Джон П. Миллер мен Лоуренс Колбергтің ғылыми тұжырымдамалары рухани-адамгершілік тәрбиенің мазмұнын тереңдетуге, балабақшадағы тәрбие үдерісін тұлғаға бағытталған, құндылыққа негізделген жүйе ретінде ұйымдастыруға мүмкіндік береді. Бұл теориялар мектепке дейінгі білім беру практикасында баланың жан-жақты әрі үйлесімді дамуын қамтамасыз ететін маңызды әдістемелік тірек болып табылады.

Ғалымдардың көзқарастарының әртүрлілігіне қарамастан, олардың барлығы рухани-адамгершілік құндылықтардың түпкі негізі ретінде адамның ішкі әлемінің байлығын, өзін-өзі тану қабілетін және ұлттық әрі жалпыадамзаттық құндылықтарды саналы түрде түсініп, қабылдауын мойындайды. Рухани даму адамның сыртқы мінез-құлқынан ғана емес, оның ішкі сенімдері, ар-ұяты, өмірлік мағынасы мен жауапкершілік сезімі арқылы көрініс табады. Сондықтан рухани-адамгершілік тәрбие баланың жеке тұлғасын жан-

жақты дамытатын, оның ішкі әлеуетін ашуға бағытталған үдеріс ретінде қарастырылады.

Қазақстандық ғалымдар мен педагог-зерттеушілер рухани-адамгершілік тәрбиені ұлттық бірегейлікті қалыптастырудың маңызды тетігі деп есептейді. Олардың еңбектерінде халықтың тілі, салт-дәстүрі, мәдени мұрасы, тарихи құндылықтары тәрбие мазмұнының негізі ретінде алынады. Ұлттық құндылықтар арқылы бала өз халқының дүниетанымын, өмір сүру салтын, ізгілікке негізделген тәрбиелік ұстанымдарын меңгереді. Бұл өз кезегінде жас ұрпақтың елжандылық сезімін, туған жеріне деген сүйіспеншілігін, ұлттық мәдениетке құрметін арттырады.

Ал шетелдік зерттеушілер рухани-адамгершілік құндылықтарды дамытудың әмбебап, мәдениетаралық сипаттағы әдістерін іздестіруге көбірек көңіл бөледі. Олар адамгершілік тәрбиені тұлғаның жалпы адами қасиеттерін – әділдік, еркіндік, жауапкершілік, толеранттылық, ынтымақтастық сияқты құндылықтарды қалыптастырумен байланыстырады. Мұндай көзқарас әртүрлі мәдени ортада тәрбиеленетін балалардың бір-бірін түсінуіне, өзара сыйластық пен бейбіт қарым-қатынас орнатуына мүмкіндік береді.

Осылайша, отандық және шетелдік ғалымдардың тұжырымдамалары бірін-бірі толықтыра отырып, рухани-адамгершілік тәрбиенің кешенді сипатын айқындайды. Ұлттық ерекшеліктерді сақтай отырып, жалпыадамзаттық құндылықтарды игеру балабақшадағы тәрбие жүйесінің басты бағыты болуы тиіс. Бұл тәсіл баланың өз тамырын танитын, сонымен қатар әлемдік мәдениетке ашық, рухани бай әрі әлеуметтік жауапты тұлға болып қалыптасуына негіз қалайды. Мысалы, рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімді әдістері ретінде театрландырылған қойылымдар, әңгімелесу, ойын элементтері, тыныштық сәттері (медитация элементтері) және өзін-өзі тануға бағытталған жаттығулар кеңінен қолданылады. Театрландырылған қойылымдар балаларға әртүрлі жағдаяттарды бейнелеу арқылы жақсылық пен жамандықты, дұрыс пен бұрысты ажыратуға мүмкіндік береді. Рөлдік ойындар барысында бала кейіпкерлердің іс-әрекетін сезініп, өз мінез-құлқын саралауға үйренеді, бұл оның эмоциялық интеллектінің дамуына оң ықпал етеді.

Әңгімелесу әдісі баланың ойлау қабілетін, өзіндік пікір айту дағдыларын және адамгершілік түсініктерін қалыптастыруда маңызды орын алады. Тәрбиеші балалармен ертегілер, өмірлік жағдаяттар, достық, мейірімділік, сыйластық тақырыптарында сұхбат жүргізу арқылы олардың ішкі сезімдерін ашуға, өз ойларын еркін жеткізуге жағдай жасайды. Мұндай әңгімелер баланың рухани дүниесін байытып, өзгелерге жанашырлықпен қарау қабілетін дамытады.

Мектепке дейінгі жаста қолданылатын медитация элементтері күрделі ұғымдарсыз, баланың жас ерекшелігіне сай жеңіл әрі қысқа формада ұйымдастырылады. Тыныштық сәттері, тыныс алу жаттығулары, қиялға негізделген шағын тапсырмалар баланың эмоциялық күйін реттеуге, өзін

сабырлы ұстауға, ішкі үйлесімділікті сезінуге көмектеседі. Бұл тәсілдер балалардың өзін-өзі бақылау дағдыларының қалыптасуына негіз қалайды.

Өзін-өзі тану жаттығулары арқылы балалар өз сезімдерін, қабілеттерін, жеке ерекшеліктерін түсінуге үйренеді. «Мен қандаймын?», «Мен не істей аламын?», «Мен басқаларға қалай көмектесе аламын?» сияқты сұрақтар төңірегіндегі тапсырмалар баланың өзін бағалау қабілетін арттырып, жағымды «Мен» бейнесін қалыптастырады. Бұл өз кезегінде баланың жауапкершілік, өзіне және өзгеге құрметпен қарау сияқты адамгершілік қасиеттерін дамытуға ықпал етеді.

Осы әдістерді жүйелі әрі мақсатты түрде қолдану балабақшада жағымды рухани-адамгершілік ортаны қалыптастырып, балалардың жан-жақты дамуына, олардың мейірімді, саналы және әлеуметтік белсенді тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Қорытындылай келе, рухани-адамгершілік тәрбие қоғамның тұрақтылығы мен үйлесімді дамуына негіз болатын маңызды әрі үздіксіз процесс болып табылады. Ол жеке тұлғаның ішкі дүниесін байытып қана қоймай, адамдар арасындағы өзара түсіністік, сыйластық пен әлеуметтік жауапкершіліктің қалыптасуына ықпал етеді. Рухани-адамгершілік құндылықтар адам өмірінің барлық саласында көрініс тауып, оның мінез-құлқы мен өмірлік ұстанымдарын айқындайды.

Бұл бағыттағы ғылыми зерттеулердің көпқырлылығы рухани-адамгершілік тәрбиенің мазмұны мен әдістерінің жан-жақтылығын, сондай-ақ оның қазіргі қоғам үшін өзектілігін көрсетеді. Отандық ғалымдар ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбиенің маңызын алға тартса, шетелдік зерттеушілер адамгершілік дамудың әмбебап үлгілерін ұсынады. Осы екі бағыттың өзара сабақтастығы мектепке дейінгі білім беру жүйесінде құндылыққа негізделген тәрбиені тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.

Балабақша жағдайында рухани-адамгершілік тәрбие баланың тұлғалық дамуының берік іргетасын қалайды. Ерте жастан қалыптасқан мейірімділік, адалдық, жауапкершілік, сыйластық сияқты қасиеттер баланың болашақта саналы, әлеуметтік белсенді және рухани бай азамат болып қалыптасуына негіз болады. Сондықтан рухани-адамгершілік тәрбиені жүйелі, мақсатты және ғылыми негізде жүзеге асыру – қазіргі мектепке дейінгі тәрбиенің басты міндеттерінің бірі болып табылады.

Рухани-адамгершілік құндылықтар кестесі

Құндылықтар	Қазақстандық көзқарас	Шетелдік көзқарас
Ұлттық	Ұлттық бірегейлікті сақтау	Әмбебап әдістерді іздеу
Моральдық	Әдеп-ғұрыптар мен дәстүрлер	Моральдік даму теориялары
Тәрбиелік	Халықтық педагогика әдістері	Интегративті білім беру

Негізгі ұғымдар мен терминдер:

Руханилық: адамның ішкі әлемінің тазалығы мен үйлесімділігін сипаттайтын қасиет. Ол адамға жоғары моральдық стандарттарды ұстануға көмектеседі.

Адамгершілік: қоғамдағы моральдық нормалар мен қағидаларды сақтау, басқаларға құрметпен қарау, әділдік пен мейірімділік көрсету қабілеті.

Құндылықтар: қоғамда қабылданған және жеке тұлға үшін маңызы бар моральдық, этикалық, мәдени, рухани нұсқаулар мен идеалдар.

Лев Выготский: психология мен педагогика салаларындағы зерттеулері арқылы тұлғаның әлеуметтік және мәдени дамуындағы рухани тәрбиенің маңызын атап өтті. Оның теориялары бойынша, бала дамуының негізі – әлеуметтік орта мен тіл.

Жан Пиаже: моральдық даму теориясы арқылы балалардың ойлау қабілетінің дамуын зерттеп, олардың моральдық құндылықтарды игеру кезеңдерін анықтады.

Эрик Эриксон: тұлғаның психоәлеуметтік даму теориясында адамның өмір бойы өсуі мен дамуы барысында кездесетін рухани және адамгершілік проблемаларды зерттеді.

Бұл теориялар рухани-адамгершілік тәрбиенің тұлғаның жан-жақты дамуына, оның әлеуметтік ортада бейімделуіне, моральдық және этикалық құндылықтарды игеруіне қандай әсер ететінін түсінуге мүмкіндік береді. Мысалы, Выготскийдің әлеуметтік даму теориясы балалардың қоршаған ортадан үйренуі мен өзара әрекеттесу арқылы дамитынын көрсетсе, Пиаже мен Эриксонның теориялары әртүрлі даму кезеңдеріндегі моральдық және рухани мәселелерді түсінуге мүмкіндік береді.

Адамгершілік қағидалары: Әрбір адам қоғамда қабылданған моральдық нормаларды ұстануға тырысуы тиіс.

Рухани дамудың үздіксіздігі: Тұлғаның рухани дамуы өмір бойы жалғасады және ол әртүрлі әлеуметтік, мәдени факторларға байланысты өзгеріп отырады.

Кесте: Рухани-адамгершілік дамудың әдістері мен маңызы

Әдіс	Мазмұны	Маңызы
Әңгімелесу	Балалармен ашық диалог жүргізу	Ой өрісін дамыту, пікірін білдіру
Өнеге көрсету	Үлгі арқылы үйрету	Құндылықтарды нақты мысалдармен көрсету
Мәдени шаралар	Театр, көрме, экскурсия	Эстетикалық және рухани көкжиектерді кеңейту

Бұл кесте рухани-адамгершілік тәрбиенің негізгі әдістерін және олардың тұлға дамуына тигізетін әсерін сипаттайды.

1.3. Рухани-адамгершілік дамудың әдістері мен амалдары

Бұл тарауда рухани-адамгершілік дамудың әдістері мен амалдары жан-жақты қарастырылады. Мектепке дейінгі ұйымдардағы тәрбие балалардың жеке тұлғалық қалыптасуына үлкен әсер етеді, себебі осы кезеңде баланың эмоционалдық сезімталдығы, әлеуметтік дағдылары, өзін-өзі бағалауы және моральдық бағдарлары қалыптаса бастайды.

Рухани-адамгершілік тәрбие балаларда мейірімділік, әділдік, сыйластық, жауапкершілік, патриотизм, еңбекқорлық сияқты қасиеттерді дамытуға бағытталған. Сондықтан бұл тарауда рухани-адамгершілік құндылықтарды дамыту үшін қолданылатын тиімді әдістер мен амалдарды зерттеу маңызды. Мұндай әдістер баланың ойлау қабілетін, эмоционалдық сезімдерін, әлеуметтік қарым-қатынасын, сондай-ақ шығармашылық және танымдық қызығушылығын дамытуға ықпал етеді.

Рухани-адамгершілік тәрбие әдістері тек ақпарат беру немесе түсіндірумен шектелмей, балалардың күнделікті тәжірибесіне енгізілуі қажет. Мысалы, ойындар, көркем әдебиет оқу, шығармашылық тапсырмалар, мерекелік және ұлттық салт-дәстүрлерге қатысу арқылы балалар құндылықтарды тәжірибеде меңгереді. Сонымен қатар, тәрбиелік әңгімелер, рөлдік ойындар, топтық іс-әрекеттер балаларда өзара сыйластықты, бірлік пен ынтымақтастықты қалыптастыруға ықпал етеді.

Бұл тарауда ұсынылатын әдістер мен амалдардың мақсаты – баланың жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастыру, моральдық және адамгершілік нормаларды бойына сіңіру, өз сезімін білдіру мен басқалардың сезімін түсіну қабілетін дамыту, сондай-ақ қоғамда өз орнын табуға қабілетті сенімді және үйлесімді тұлға қалыптастыру.

Қазіргі уақытта қоғамда адамгершілік құндылықтардың маңызы артып келеді. Балалардың ерте жастан бастап дұрыс құндылықтарды бойына сіңіргені олардың болашақтағы мінез-құлықтарына, өмірдегі жетістіктеріне және әлеуметтік қарым-қатынасына тікелей әсер етеді. Мысалы, балаларға мейірімділік, адалдық, жауапкершілік сияқты қасиеттерді дамыту олардың өзіне және өзгелерге деген сенімділігін арттырады, топта тиімді қарым-қатынас жасауға үйретеді.

Сонымен қатар, балаға әділдік, сыйластық, көмек көрсету сияқты қасиеттерді сіңіру оның қоғамдағы рөлін түсінуіне және жауапкершілік сезімін қалыптастыруға ықпал етеді. Мұндай құндылықтар балада эмоционалдық тұрақтылықты, өзін-өзі бақылау қабілетін және қиын жағдайларда дұрыс шешім қабылдай білуін дамытады.

Ерте жастағы адамгершілік тәрбиенің тағы бір маңызды аспектісі – баланың ішкі моральдық бағдарын қалыптастыру. Бала өз әрекеттерінің дұрыс немесе бұрыс екенін түсініп, ішкі дауысына сүйене отырып, шешім қабылдай бастайды. Бұл оның өмірлік тәжірибесінде этикалық нормаларды сақтауға, өзіне және қоршаған ортаға деген құрмет сезімін дамытуға жол ашады.

Осылайша, ерте жастағы адамгершілік тәрбие – баланың тұлғалық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуының негізі болып табылады. Мейірімділік, адалдық, жауапкершілік, сыйластық сияқты қасиеттерді бойына сіңірген бала қоғамда үйлесімді, сенімді және жауапты жеке тұлға ретінде қалыптасады, болашақта өмірлік қиындықтарды жеңуге және жетістіктерге жетуге қабілетті болады.

Рухани-адамгершілік дамудың негізгі әдістерінің бірі – ойын арқылы тәрбиелеу. Ойындар балаларға құндылықтарды түсінікті, көрнекі және қызықты түрде жеткізуге мүмкіндік береді. Олар ойын барысында өзара әрекеттесуді, өз сезімін білдіруді, басқалардың көңіл-күйін түсінуді, келісімге келуді үйренеді. Сонымен қатар, ойындар балаларда шығармашылық қабілетті дамытып, моральдық таңдау жасау дағдыларын қалыптастырады.

Әңгімелер мен ертегілер де рухани-адамгершілік тәрбие берудің тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Балалар әңгімелер мен ертегілерді тыңдай отырып, кейіпкерлердің әрекеттерін бағалап, өздерін сол кейіпкерлермен салыстырады. Бұл әдіс арқылы бала дұрыс пен бұрысты ажырата білуге, мейірімділік, адалдық, әділдік сияқты қасиеттерді бойына сіңіруге үйренеді. Сонымен қатар, әңгімелер арқылы бала эмоционалды тәжірибе жинап, сезімін басқаруды, қоршаған ортаға деген сыйластықты меңгереді.

Сондай-ақ, рухани-адамгершілік құндылықтарды дамытуда шығармашылық әдістер – сурет салу, драматизация, топтық жобалар, рөлдік ойындар – үлкен рөл атқарады. Бұл әдістер балалардың ойлау қабілетін, қиялын, топта жұмыс істеу дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Мысалы, ертегідегі кейіпкердің мінез-құлқын сахналау немесе қиын жағдайдағы әрекетін талқылау арқылы бала моральдық таңдауды тәжірибеде меңгереді.

Осылайша, ойындар, әңгімелер, ертегілер және шығармашылық әрекеттер арқылы балаларға рухани-адамгершілік құндылықтарды жеткізу олардың тұлғалық дамуына, моральдық және әлеуметтік қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді. Бұл әдістер баланың өзін-өзі түсінуіне, өзгелермен үйлесімді қарым-қатынас жасауына және қоғамда жауапты, сенімді тұлға болып өсуіне жағдай жасайды.

Сонымен қатар, рөлдік ойындар балаларға нақты өмірлік жағдайларды моделдеуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс балалардың эмпатия сезімін дамытып, өздерін басқалардың орнына қоюға үйретеді. Ойын барысында балалар әртүрлі рөлдерді қабылдап, түрлі әлеуметтік жағдайларды тәжірибелейді, бұл олардың эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді.

Мысалы, балалар бір-бірімен келісімге келу, өз сезімдерін басқару, бірлесіп шешім қабылдау, басқаларды тыңдау және сыйлау сияқты дағдыларды меңгереді. Сонымен қатар, рөлдік ойындар арқылы бала өз мінез-құлқын бағалауды, дұрыс пен бұрысты ажырата білуді, жауапкершілік сезімін дамытуды үйренеді. Бұл әдіс олардың әлеуметтік қарым-қатынасын нығайтып қана қоймай, моральдық және адамгершілік құндылықтарды тәжірибеде қолдануға мүмкіндік береді.

Рөлдік ойындардың тағы бір артықшылығы – шығармашылық және қиялға негізделген ойлау қабілетін дамыту. Бала әртүрлі сценарийлерді ойлап, шешім қабылдай отырып, проблемаларды шешу, жағдайға бейімделу және топта үйлесімді әрекет жасау сияқты дағдыларды меңгереді.

Осылайша, рөлдік ойындар балалардың рухани-адамгершілік дамуының тиімді әдістерінің бірі болып табылады және оларды қоғамда сенімді, үйлесімді, жауапты жеке тұлға ретінде қалыптастыруға жағдай жасайды.

Қазіргі зерттеулер көрсеткендей, рухани-адамгершілік дамудың тиімділігі үшін тәрбиешілердің рөлі өте маңызды. Тәрбиеші тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар балаға үлгі болатын тұлға болып табылады. Олар балаларға құндылықтарды күнделікті өмірде қалай қолдану керектігін көрсетеді, дұрыс мінез-құлық үлгілерін үйретеді және моральдық принциптерді тәжірибеде іске асырады.

Тәрбиешілердің әрекеттері мен сөздері балалар үшін үлгі болып табылады. Мысалы, тәрбиеші өзара сыйластық, мейірімділік, адалдық пен жауапкершілікті іс жүзінде көрсете отырып, балаларға осы қасиеттерді бойына сіңіруге мүмкіндік береді. Балалар тәрбиешінің іс-әрекеттерін бақылап, еліктеу арқылы өз әлеуметтік және моральдық дағдыларын дамытады.

Сонымен қатар, тәрбиешілер балалардың эмоционалдық дамуына да ықпал етеді. Олар балаға өзінің сезімін білдіруді, басқалардың сезімін түсінуді, қиын жағдайларда дұрыс шешім қабылдауды үйретеді. Тәрбиешінің қолдауы мен дұрыс бағыттауы балалардың өзін-өзі бағалауының қалыптасуына, сенімді және үйлесімді жеке тұлға болып өсуіне жағдай жасайды.

Осылайша, рухани-адамгершілік тәрбие процесінде тәрбиешінің үлгісі мен кәсіби әрекеттері негізгі құрал болып табылады. Тәрбиеші баланың құндылықтық бағдарын қалыптастыруда, моральдық және адамгершілік дағдыларын дамытуда жетекші рөл атқарады, бұл баланың жан-жақты, жауапты және әлеуметтік тұрғыдан бейімделген тұлға болып өсуіне негіз болады.

Жалпы, рухани-адамгершілік дамудың әдістері балалардың тұлғалық қалыптасуына зор ықпал етеді. Олар баланың өмірге деген көзқарасын, құндылықтық бағдарын, адамдармен қарым-қатынасын қалыптастырады, эмоционалдық және әлеуметтік дағдыларын жетілдіреді. Мұндай әдістер балаларға дұрыс пен бұрысты ажырата білуге, жауапкершілік пен өзара сыйластықты бойына сіңіруге мүмкіндік береді.

Рухани-адамгершілік әдістердің тиімді қолданылуы баланың моральдық, эмоционалдық және әлеуметтік дамуын қамтамасыз етеді. Мысалы, ойын, рөлдік ойын, әңгіме, ертегі және шығармашылық тапсырмалар арқылы бала тәжірибеде құндылықтарды меңгереді, топта үйлесімді әрекет етуге, қиындықтарды шешуге, өз сезімін басқаруға үйренеді. Сонымен қатар, тәрбиешінің үлгісі мен қолдауы балалардың сенімді, мейірімді және жауапты тұлға болып қалыптасуына негіз болады.

Сондықтан рухани-адамгершілік дамудың әдістерін тиімді қолдану балалардың болашақ өміріне оң ықпал етеді. Олар өз өмірін, қоршаған ортаны және адамдарды дұрыс бағалап, қоғамда толыққанды, моральдық және адамгершілік қасиеттерге ие жеке тұлға болып өсуге мүмкіндік алады.

Балабақшадағы құндылықтарға негізделген тәрбие тәжірибесі

Балабақшадағы құндылықтарға негізделген тәрбие – балалардың рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды алғашқы кезеңнен енгізудің тиімді жолы. Осыған байланысты теориялық деректер мен зерттеулерге тоқталайық.

Ғылыми-теориялық негіз ретінде мектепке дейінгі тәрбие «алтын шақ» деп аталады. Бұл кезеңде баланың дүниетанымы, ойлау қабілеті, әлеуметтік дағдылары қалыптасып, кейінгі өміріне тікелей әсер етеді.

Танымды дамытуда Л. С. Выготский, Ж. Пиаже, Ә. Молдағаринов сияқты ғалымдар баланың тіл мен ойлау қабілетінің өзара байланысын ерекше атап көрсеткен.

Әлеуметтік-мәдени тәрбие аясында қазақ халқының салт-дәстүрлері – үлкенді құрметтеу, кішіге қамқор болу, ізеттілік сияқты құндылықтарды ерте жастан дарыту тұлғаның әлеуметтік бейімделуіне ықпал етеді.

Эмоциялық-еріктік даму да маңызды: ойын, ертегі, музыка, сурет салу арқылы бала өз эмоциясын білдіруді үйренеді, бұл оның психологиялық тұрақтылығын арттырады.

Баланың еңбекке баулу және жауапкершілік сезімін қалыптастыруда Э. Эриксон мен Д. Элькониннің зерттеулерінде бала өзіндік әрекеттер арқылы жауапкершілікті сезінуге үйретіледі.

Рухани-адамгершілік тәрбиенің ұзақ мерзімді әсері бар; бұл қасиеттерді бірер жылдың ішінде сіңіре қою мүмкін емес, олар – ұдайы тәрбие мен тәжірибенің нәтижесі.

Мұнда гуманистік, моральдық қасиеттер (қайырымдылық, ізгілік, кішіпейілділік, адалдық) мен зерделік-танымдық қасиеттерді дамытуға ерекше мән беріледі.

Тәрбиеші мен отбасының үлгісі – тәрбиенің негізі. «Балапан ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» деген нақыл бұл тұрғыда маңызды.

Баланың адамгершілік санасы оның мінез-құлқы мен іс-әрекетін анықтайды. Сондықтан рухани-адамгершілік тәрбиенің негізінде өзін-өзі ұстау дағдылары мен қарым-қатынас мәдениеті қалыптасады.

Ұлттық құндылықтарға негізделген тәрбие арқылы балада отансүйгіштік сезімі, ұлттық салт-дәстүрлерге құрмет қалыптасады.

Балабақшада ұлттық ойындар, ауыз әдебиеті, музыка сияқты құралдар арқылы ұлттық құндылықтарды жеткізу – баланың жан дүниесіне әсерлі әрі ұтымды тәсіл.

Осылайша, құндылықтарға негізделген тәрбие баланың жан-жақты дамуын, рухани бай тұлға болуын қамтамасыз етеді.

Бұл тәрбиенің тиімділігі – педагогтың кәсіби шеберлігі мен педагогикалық мәдениетінде. Педагог – баланың жан дүниесін түсінетін, мейірімді әрі қамқор тұлға болуы тиіс .

Осылар негізінде балабақшадағы тәрбие бағдарламалары ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды үйлесімді енгізіп, баланың рухани-адамгершілік дамуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Теориялық тұрғыдан алғанда, бұл бағыт бала тұлғасының негізін қалауға, оның қоғамға, отбасы мен елге деген жауапкершілік пен сүйіспеншілік сезімін дамытуға бағытталған.

Қорыта айтқанда, балабақшадағы құндылықтарға негізделген тәрбие – бұл балаға ізгілік, адамгершілік, ұлттық сана мен әлеуметтік дағдыларды ерте кезеңнен дарытуға негізделген кешенді процесс.

Тәрбие процесіндегі кестелер мен графиктерді қолдану

Бұл тарауда тәрбие процесінде қолданылатын кестелер мен графиктер арқылы рухани-адамгершілік дамудың талдауы жасалады. Теориялық негіздерге сүйене отырып, нақты деректерді талдап, олардың тәжірибеде қолданылу мүмкіндіктері мен күтілетін нәтижелері анықталады.

Факт немесе мәселе	Әдіс	Тәжірибеде қолданылуы, күтілетін болжамды нәтиже
Балалардың рухани құндылықтарды қабылдауы	Сауалнама жүргізу	Балалардың рухани құндылықтарға деген көзқарасын анықтауға көмектеседі. Нәтижесінде тәрбие әдістерін бейімдеу мүмкіндігі пайда болады.
Ата-аналар мен тәрбиешілердің тәрбиедегі рөлі	Интервью алу	Ата-аналар мен тәрбиешілердің тәрбиедегі рөлі мен олардың рухани дамуға әсерін анықтайды. Бұл деректер негізінде ата-аналармен жұмыс жақсартылады.

Факт немесе мәселе	Әдіс	Тәжірибеде қолданылуы, күтілетін болжамды нәтиже
Балабақшадағы құндылықтарға негізделген іс-шаралар	Жоспарлау және бақылау	Балабақшадағы іс-шаралардың рухани құндылықтарды қалыптастыруға қалай әсер ететінін көрсетеді. Нәтижесінде іс-шараларды тиімді ұйымдастыруға мүмкіндік береді.
Тәрбие әдістерінің тиімділігі	Эксперимент өткізу	Түрлі әдістердің тиімділігін салыстыру арқылы ең нәтижелі әдістерді анықтауға көмектеседі. Бұл әдістемені жетілдіруге ықпал етеді.
Балалардың өзара қарым-қатынасы	Әлеуметтік желілерді талдау	Балалардың бір-бірімен қарым-қатынасы арқылы олардың рухани дамуын бағалауға болады. Бұл деректер педагогикалық әдістерді бейімдеуге мүмкіндік береді.
Балалардың эмоционалдық жағдайы	Психологиялық тесттер	Балалардың эмоционалдық жағдайын бағалау арқылы тәрбие әдістерін эмоционалдық тұрақтылықты арттыруға бағыттауға болады.
Құндылықтарды түсіндіру	Дәрістер мен әңгімелер	Құндылықтарды түсіндіру арқылы балалардың бұларды қабылдау деңгейін арттыруға болады.
Балалардың мотивациясы	Мотивациялық тренингтер	Балалардың мотивациясын арттыруға бағытталған тренингтер олардың оқу және тәрбие процесіне белсенді қатысуын қамтамасыз етеді.
Тәрбиешілердің кәсіби дамуы	Семинарлар мен курстар	Тәрбиешілердің кәсіби біліктілігін арттыру арқылы тәрбие процесінің сапасын жақсартуға болады.
Рухани-адамгершілік дамудың ұзақ мерзімді әсері	Ұзақ мерзімді бақылау	Ұзақ мерзімді бақылау арқылы тәрбие процесінің ұзақ мерзімді әсерін бағалауға болады. Бұл деректер негізінде тәрбие әдістерін жетілдіруге мүмкіндік береді.

Бұл кесте тәрбие процесіндегі әртүрлі аспектілерді талдауға және оларды тәжірибеде тиімді қолдануға мүмкіндік береді. Әрбір әдістің тиімділігі нақты деректер арқылы дәлелденіп, болашақта қолданылуы жоспарланады.

1.4 Мектепке дейінгі жастағы баланың тұлғалық дамуы

Мектепке дейінгі жас – баланың тұлғалық дамуының ең маңызды кезеңдерінің бірі. Бұл кезеңде баланың эмоционалдық, әлеуметтік және когнитивтік қабілеттері қарқынды түрде қалыптасады. Бала өз сезімдерін түсінуді және басқалардың сезімдерін қабылдауды үйренеді, яғни эмоционалдық сезімталдығы айтарлықтай артады. Ол қуаныш, реніш, қорқыныш, ұят сияқты сезімдерді сезіне білуге және оларды сыртқа білдіре білуге үйренеді.

Сонымен қатар, мектепке дейінгі жастағы балалардың еліктеу қабілеті өте күшті. Олар ата-анасының, тәрбиешілерінің және құрбыларының іс-әрекеттерін, мінез-құлық үлгілерін бойына сіңіреді. Бұл еліктеу арқылы бала әлеуметтік нормалар мен ережелерді меңгереді, дұрыс және бұрыс әрекеттерді ажырата білуді үйренеді.

Бала үшін әлеуметтік тәжірибе жинау да маңызды рөл атқарады. Құрбылары мен үлкендермен қарым-қатынас жасау барысында бала өзара әрекеттесуді, достықты, келісімге келуді, қарым-қатынаста өз ойын білдіруді меңгереді. Мұндай тәжірибе оның жеке тұлға ретінде қалыптасуына, өзіндік сенім мен өзін-өзі басқару қабілеттерін дамытуға ықпал етеді.

Сонымен бірге, бұл кезеңде баланың танымдық дамуы мен қызығушылықтары да белсенді көрінеді. Бала қоршаған ортаға қызығушылық танытып, сұрақтар қояды, жаңа нәрселерді үйренуге ұмтылады. Бұл танымдық қызығушылық баланың ойлау қабілетін, есте сақтауын, қиялын және шығармашылық қабілеттерін дамытуға септігін тигізеді.

Мектепке дейінгі жас – баланың тұлғалық дамуының негізі қаланатын, эмоционалдық, әлеуметтік және танымдық қабілеттері қалыптасатын ерекше кезең. Осы кезеңде берілетін дұрыс тәрбие, қолдау мен позитивті әлеуметтік тәжірибе баланың болашақта толыққанды жеке тұлға болып қалыптасуына, қоғамда өз орнын табуына маңызды әсер етеді.

Осы жаста баланың өзін-өзі бағалау, өз сезімін білдіру, өзгелердің көңіл-күйін түсіну дағдылары қалыптаса бастайды. Бала өз әрекеттерінің дұрыс немесе қате екенін сезіне отырып, өзіне сенімділік пен ішкі тәртіп қалыптастырады. Ол өзінің күшті және әлсіз жақтарын аңғарып, эмоционалдық реакцияларын басқаруға үйренеді.

Рухани-адамгершілік тәрбиені жүйелі түрде ұйымдастыру баланың жағымды «Мен» бейнесін қалыптастыруға ықпал етеді. Бұл процесс балада сенімді, ашық және мейірімді тұлға болып қалыптасуға мүмкіндік береді. Сонымен қатар, бала айналасындағы адамдарға, қоршаған ортаға деген сыйластықты, жауапкершілікті, достық пен ынтымақтастық сезімін меңгереді.

Балабақшадағы әрбір іс-әрекет тәрбиелік мәнге ие болып, баланың тұлғалық дамуына бағытталуы тиіс. Мысалы, ойын әрекеттері арқылы бала қарым-қатынас мәдениетін, өз ойын жеткізу және тыңдау қабілетін дамытады. Топтық әрекеттерде ол ынтымақтастыққа, басқалардың пікірін құрметтеуге,

қиындықтарды бірлесіп шешуге үйренеді. Әрбір оқу немесе шығармашылық әрекет баланың танымдық қызығушылығын арттырып қана қоймай, оның адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруға да жағдай жасайды.

Осылайша, мектепке дейінгі кезеңде бала тұлғасының жан-жақты дамуы – эмоционалдық, әлеуметтік, рухани және адамгершілік құндылықтардың үйлесімді қалыптасуынан тұрады. Жүйелі және мақсатты тәрбие баланың өзіне сенімді, қоршаған ортаға жауапты, позитивті тұлға болып өсуіне негіз болады.

1.5 Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар сабақтастығы

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар өзара тығыз байланысты және бірін-бірі толықтырып отырады. Ұлттық құндылықтар халықтың тарихы, тілі, мәдениеті, салт-дәстүрі, өнері және дәстүрлі өмір салты арқылы қалыптасады. Олар ұрпаққа ұлттық сана-сезімін, туған жерге, халыққа деген сүйіспеншілікті, ұлттық ерекшелікті бағалауды үйретеді. Мысалы, қазақ халқының қонақжайлылық, батылдық, адалдық сияқты қасиеттері ұлттық құндылыққа жатады және баланың жеке тұлғалық қасиеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Жалпыадамзаттық құндылықтар болса, барлық адамзатқа ортақ моральдық қағидаларды қамтиды. Бұл құндылықтарға мейірімділік, әділдік, бейбітшілік, сыйластық, жауапкершілік сияқты қасиеттер жатады. Олар баланың әлеуметтік және моральдық дамуына ықпал етіп, адамзаттық қарым-қатынас ережелерін түсінуге көмектеседі.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар сабақтастығы тәрбиенің маңызды принциптерінің бірі болып табылады. Ұлттық құндылықтар арқылы бала өз халқының тарихы мен мәдениетін білуге, туған тілін, дәстүрін құрметтеуге үйренсе, жалпыадамзаттық құндылықтар арқылы ол әлемдік қауымдастыққа ортақ моральдық қағидаларды қабылдап, адамгершілік нормаларын түсінеді. Осы екі бағыт бірігіп, баланың жан-жақты, рухани бай тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

Балалар мектепке дейінгі және бастауыш сыныптарда ұлттық әдет-ғұрыптарды меңгерумен қатар, достыққа, сыйластыққа, ынтымаққа үйрететін әрекеттер арқылы жалпыадамзаттық құндылықтарды да өмірде қолдануды үйренеді. Мысалы, топтық ойындарда бір-біріне көмек көрсету, құрметпен қарым-қатынас жасау, әділ шешім қабылдау – осы құндылықтарды тәжірибеде тәжірибелеу жолдары болып табылады.

Ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар сабақтастығы арқылы бала өз мәдениетін бағалап, бір уақытта адамзатқа ортақ адамгершілік принциптерін меңгереді, бұл оның тұлғалық дамуы мен қоғамда толыққанды азамат болып өсуіне негіз болады.

Балабақшада тәрбиені ұлттық негізде ұйымдастыру баланың өз халқының мәдени мұрасын, тарихын, тілін, дәстүрін тануына мүмкіндік береді. Бұл процесс

арқылы бала ұлттық ерекшелікті бағалауды, ата-бабалардан қалған құндылықтарды құрметтеуді үйренеді. Мысалы, ұлттық ойындар, әндер, салт-дәстүрлер мен мерекелік іс-шаралар арқылы бала өз халқының мәдениетімен танысып, ұлттық бірегейлік сезімін қалыптастырады.

Ал жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгеру баланың әлемге ашық, толерантты, жауапкершілігі мол тұлға болып қалыптасуына ықпал етеді. Бала мейірімділік, әділдік, сыйластық, бейбітшілік сияқты қасиеттерді қабылдай отырып, өзінен өзгелерді сыйлауды, әртүрлі мәдениет пен дәстүрді құрметтеуді үйренеді. Бұл баланың қоғамдағы қарым-қатынасына, басқа адамдармен тиімді және үйлесімді әрекеттесуіне жағдай жасайды.

Сондықтан тәрбие мазмұнында ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтардың сабақтастығын сақтау – маңызды педагогикалық қағида болып табылады. Бұл қағида бойынша ұйымдастырылған тәрбие балалардың жан-жақты дамуына, рухани бай тұлға ретінде қалыптасуына, өз халқы мен әлемдік қоғамда өз орнын табуына мүмкіндік береді. Ұлттық құндылықтар мен жалпыадамзаттық моральдық принциптердің үйлесімді сабақтастығы арқылы бала тек өз халқының мәдениетін ғана емес, адамзатқа ортақ құндылықтарды да бойына сіңіріп, гармониялы жеке тұлға болып өседі.

1.6 Қазақстан Республикасындағы мектепке дейінгі тәрбие жүйесіндегі құндылықтар

Қазақстан Республикасының мектепке дейінгі тәрбие мен оқыту жүйесі баланың тұлғалық дамуын, ұлттық мәдениетке құрметін, әлеуметтік құзыреттілігін және жалпыадамзаттық құндылықтарды қалыптастыруға бағытталған. Бұл жүйеде балалардың жан-жақты дамуы – физикалық, эмоционалдық, әлеуметтік, танымдық және рухани-адамгершілік бағыттағы қабілеттерін үйлестіріп дамыту басты мақсат болып табылады.

Мемлекеттік білім беру стандарттары мен бағдарламаларында рухани-адамгершілік құндылықтарды дамыту негізгі басымдықтардың бірі ретінде айқындалған. Олар арқылы балаға ұлттық мәдениет пен дәстүрді сақтау, туған тілін құрметтеу, ата-анасына, тәрбиешісіне және өзге адамдарға сыйластық таныту дағдылары беріледі. Сонымен қатар, әділдік, мейірімділік, жауапкершілік, достық, бейбітшілік сияқты жалпыадамзаттық құндылықтар да балалардың күнделікті іс-әрекеттері мен ойын әрекеттеріне енгізіледі.

Мектепке дейінгі ұйымдарда тәрбиелік іс-шаралар мен ойындар арқылы балалардың құндылықтық бағдарларын қалыптастыруға ерекше көңіл бөлінеді. Мысалы, топтық тапсырмаларда бір-біріне көмектесу, мерекелік іс-шараларда ұлттық әдет-ғұрыпты көрсету, шығармашылық жұмыстар арқылы өз ойын білдіру сияқты әрекеттер арқылы бала өзінің «Мен» бейнесін қалыптастырады және қоғамдық қатынастағы жауапкершілігін дамытады.

Қазақстан Республикасындағы мектепке дейінгі тәрбие жүйесі ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды сабақтастыра отырып, балалардың жеке тұлғалық, әлеуметтік және рухани дамуына жағдай жасап, олардың қоғамдағы орнын табуына, мәдени мұрасын бағалауға және адамгершілік қасиеттерді бойына сіңіруге мүмкіндік береді.

Мектепке дейінгі ұйымдарда патриоттық тәрбие, ұлттық салт-дәстүрлермен таныстыру, ана тіліне құрмет көрсету, еңбекке баулу және экологиялық мәдениет қалыптастыру мәселелеріне ерекше көңіл бөлінеді. Патриоттық тәрбие арқылы балалар өз елінің тарихын, табиғатын, мәдениетін бағалап, ұлттық бірегейлікті сезінеді. Ұлттық салт-дәстүрлерді үйрету балаларға ата-бабалардан қалған құндылықтарды сақтауды, мерекелер мен дәстүрлі іс-шараларға қатысу арқылы қоғаммен байланысын нығайтуды үйретеді.

Ана тіліне құрмет – баланың ойлау, сөйлеу, қарым-қатынас дағдыларын дамытумен қатар, ұлттық сана-сезімін қалыптастырады. Еңбекке баулу балаларға жауапкершілік, ұйымшылдық, өз ісіне жауапкершілік сезімін дамытуға мүмкіндік береді. Ал экологиялық мәдениет табиғатты қорғау, қоршаған ортаны сақтауға деген сүйіспеншілік пен қамқорлық сезімін қалыптастырады.

Бұл құндылықтар баланың қоғамдағы өз орнын түсінуіне, әлеуметтік жауапкершілікті сезінуіне, өзара қарым-қатынаста сыйластық пен ынтымақтастық көрсетуге мүмкіндік береді. Қазақстандық білім беру жүйесінде құндылыққа негізделген тәрбие баланың жан-жақты әрі үйлесімді дамуына бағытталған тұтас педагогикалық жүйе ретінде жүзеге асырылады. Мұнда ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтар сабақтастығы арқылы әр бала өз «Мен» бейнесін қалыптастырады, моральдық және адамгершілік нормаларды бойына сіңіреді, қоғамда толыққанды азамат ретінде өмір сүруге дайындалады.

II БӨЛІМ. БАЛАБАҚШАДАҒЫ РУХАНИ-АДАМГЕРШІЛІК ТӘРБИЕНІ ҰЙЫМДАСТЫРУ ЖОЛДАРЫ

2.1 Балабақшада құндылыққа негізделген тәрбиелік ортаны қалыптастыру

Құндылыққа негізделген тәрбиелік ортаны қалыптастыру – балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбиенің басты шарты болып табылады. Мұндай орта баланың өзіне сенімділігін арттырады, оның эмоциялық, әлеуметтік және когнитивтік дамуына қолайлы жағдай жасайды. Тәрбиеші тәрбиелік ортаны ұйымдастыруда:

- ❖ балаға жағымды эмоционалдық ахуал жасауға;
- ❖ қауіпсіз, сенімді және ынталандыратын кеңістік құруға;
- ❖ балалардың шығармашылық белсенділігін, ойын және зерттеу әрекеттерін қолдауға;

- ❖ ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды күнделікті өмірде көрсете білуді көздейді.

Тәрбие ортасы баланың адамгершілік қасиеттерін дамытуға бағытталған барлық іс-әрекеттерді қамтиды. Көркем әдебиет, музыка, көркемөнер, ұлттық дәстүрлер мен салт-дәстүр элементтері тәрбиелік ортаның мазмұнында негізгі құрал ретінде енгізіледі. Мысалы, ертегілер мен аңыздар балаларға әділдік, достық, батылдық сияқты құндылықтарды түсіндіруге мүмкіндік береді. Музыкалық сәттер мен әндер балалардың эмоциялық әлемін байытып, көңіл-күйін көтереді, шығармашылық қабілеттерін дамытады. Көркемөнер мен қолөнер әрекеттері балаға өз ойы мен сезімін білдіруге, эстетикалық талғамын қалыптастыруға жағдай жасайды.

Ұлттық дәстүрлер мен салт-дәстүр элементтері баланың ұлттық сана-сезімін қалыптастырады, өз халқының мәдени мұрасын тануына мүмкіндік береді. Сонымен бірге, жалпыадамзаттық құндылықтарды – мейірімділік, әділдік, сыйластық сияқты қасиеттерді күнделікті өмірде көрсету арқылы балалардың әлеуметтік және моральдық дағдылары нығаяды.

Тәрбие ортасын құруда маңыздысы – әрбір зат, іс-әрекет және қарым-қатынас баланың құндылықтық бағдарын қолдайтындай етіп ұйымдастырылуы. Балалардың еркін ойын әрекеттері мен бірлескен іс-әрекеттері құндылықтарды меңгеру мен тәжірибеде қолдануды қамтамасыз етеді. Мысалы, топтық ойындар мен бірлескен жобалық жұмыстар балаларға ынтымақтастықты, жауапкершілікті және бір-біріне көмектесуді үйретеді.

Осылайша, құндылыққа негізделген тәрбиелік орта – баланың рухани-адамгершілік дамуының негізгі тірегі болып табылады. Ол баланың өзіне сенімді, шығармашылыққа икемді, мейірімді және әлеуметтік белсенді тұлға болып қалыптасуына мүмкіндік береді.

2.2 Тәрбиешінің кәсіби және тұлғалық рөлі

Тәрбиешінің кәсіби құзыреттілігі мен тұлғалық үлгісі балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімділігін айқындайтын басты факторлардың бірі болып табылады. Тәрбиеші тек білім беруші ғана емес, сонымен қатар балалар үшін моральдық және этикалық үлгі ретінде қызмет етеді. Оның іс-әрекеті, сөзі, қарым-қатынасы, балалармен қарым-қатынас стилі олардың адамгершілік қасиеттерді қабылдауына және бойына сіңіруіне тікелей әсер етеді.

Кәсіби тұрғыда тәрбиеші:

- ❖ педагогикалық әдістерді дұрыс қолдана білуі, яғни балалардың жас ерекшеліктерін ескере отырып, ойын, әңгімелесу, шығармашылық іс-әрекет сияқты әдістерді үйлестіре білуі;
- ❖ әр баланың жеке ерекшелігін, қызығушылығы мен қабілетін ескеруі;

- ❖ жағдаяттық ойындар, әңгімелесу, рөлдік ойындар, топтық жобалық тапсырмалар арқылы құндылықтарды меңгертуі тиіс;
- ❖ оқу-тәрбие мазмұнын ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарға сәйкестендіру;
- ❖ баланың эмоциялық күйін бақылап, оның психологиялық қауіпсіздігін қамтамасыз етуі қажет.

Тұлғалық деңгейде тәрбиешінің адалдық, әділдік, мейірімділік, шыдамдылық, жауапкершілік сияқты қасиеттері балаларға үлгі болып, олардың әлеуметтік және моральдық дамуына ықпал етеді. Балалар ересектердің іс-әрекетін, қарым-қатынасын бақылау арқылы әлеуметтік нормаларды қабылдайды, сондықтан тәрбиешінің өзін-өзі жетілдіруі, кәсіби білімін үздіксіз дамытуы маңызды.

Тәрбиешінің кәсіби және тұлғалық қасиеттерінің үйлесімі балаларға тек құндылықтарды үйретіп қана қоймай, оларды іс-әрекетте көрсете білуге мүмкіндік береді. Мысалы, топтық ойын немесе бірлескен шығармашылық тапсырмалар кезінде тәрбиеші балаларға әділдік пен сыйластықты көрсету арқылы нақты моральдық үлгі ұсынады. Бұл балалардың ішкі мотивациясын қалыптастырып, оларды өз әрекеттерінің салдарын түсінуге, өзара көмек пен жауапкершілікке баулиды.

Сондықтан тәрбиешінің кәсіби және тұлғалық рөлі рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімділігін қамтамасыз ететін негізгі құрамдас бөліктердің бірі болып табылады. Ол тәрбиенің теориялық тұжырымдамасын практикада жүзеге асыруға мүмкіндік беретін басты фактор болып саналады.

2.3 Балалардың жас ерекшеліктеріне сай рухани-адамгершілік тәрбие мазмұны

Мектепке дейінгі балалардың психологиялық, әлеуметтік және эмоционалдық ерекшеліктерін ескеру – рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімділігінің басты шарты болып табылады. Әр жас кезеңінде балалардың ойлау қабілеті, эмоциялық реакциялары және әлеуметтік тәжірибесі әртүрлі болғандықтан, тәрбиелік мазмұн да осы ерекшеліктерге сәйкес құрылуы керек.

3–4 жасар балаларға – қарапайым этикалық нормаларды, достықты, көмектесуді үйретуге, эмоцияны танып білу және өз сезімдерін білдіру дағдыларын қалыптастыруға басымдық беріледі. Бұл жаста балалар әлі нақты моральдық ұғымдарды толық түсінбейді, сондықтан тәрбиелік іс-әрекеттер көбінесе ойын, ертегі немесе көркемөнер арқылы жүзеге асады.

4–5 жасар балаларға – өз іс-әрекетінің салдарын түсіну, кішіге қамқорлық көрсету, үлкенге құрмет көрсету, рөлдік ойындар арқылы моральдық қағидаларды меңгерту маңызды. Осы кезеңде балаларға әлеуметтік ережелер мен топтық нормаларды түсіндіру, олардың мінез-құлқын бағыттау жеңілдейді.

5–6 жасар балаларға – жауапкершілік, әділдік, ортақ ережелерді сақтау сияқты қасиеттерді қалыптастыру, шығармашылық тапсырмалар арқылы құндылықтарды тәжірибеде қолдануды үйрету басым болады. Балалар топтық және бірлескен әрекеттерде өз әрекеттерінің салдарын бағалауды үйренеді.

6–7 жасар балаларға – күрделі моральдық ұғымдарды түсіндіру, топтық және жобалық іс-әрекеттер арқылы адамгершілік қасиеттерді нығайту. Бұл кезеңде балалар моральдық шешім қабылдау дағдыларын дамытады, жауапкершілік пен әділдік қағидаларын нақты іс-әрекетте қолдануды үйренеді.

Тәрбие мазмұны ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды біріктіре отырып, балалардың жан-жақты дамуын қамтамасыз етуі тиіс. Ұлттық дәстүрлер мен мәдени мұраларды таныстыру балалардың ұлттық сана-сезімін қалыптастырады, ал жалпыадамзаттық құндылықтарды меңгеру – олардың әлеуметтік және моральдық даму деңгейін арттырады.

Сонымен қатар, мазмұн әрдайым баланың ойлау қабілеті, эмоционалды дамуы және шығармашылық белсенділігіне сай икемделуі қажет. Тәрбие мазмұнының осылай құрылуы балалардың жеке тұлға ретінде қалыптасуына, өз сезімдері мен іс-әрекеттерін бақылауға, өзгелермен үйлесімді қарым-қатынас орнатуға мүмкіндік береді.

2.4 Күн тәртібі арқылы құндылықтарды қалыптастыру

Балабақшадағы күн тәртібі рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыруда маңызды педагогикалық құрал болып табылады. Күнделікті іс-әрекеттер, ойын және оқу әрекеттері тәрбие мазмұнына кіріктірілгенде, балалар құндылықтарды тәжірибеде меңгере алады және оларды өз өмірінде қолдануға үйренеді.

Күн тәртібінің әр кезеңі белгілі бір құндылықтарды дамытуға бағытталуы тиіс:

Таңғы сәлемдесу мен сергіту сәттері – балаларға сыйластық, қамқорлық, достық сезімін дамытуға мүмкіндік береді. Бұл уақытта балалар бір-біріне жылы лебіз білдіріп, топтағы үйлесімді қарым-қатынасты сезінеді.

Сабақ немесе ойын әрекеті – әділдік, достық, ынтымақтастық, топтық жұмысқа жауапкершілік сияқты моральдық қасиеттерді қалыптастырады. Рөлдік ойындар, топтық тапсырмалар және мәселелік жағдайларды талдау балалардың әлеуметтік дағдыларын дамытуға ықпал етеді.

Түскі ас және тыныштық уақыты – мәдениеттілік, өзін-өзі бақылау, сабырлық, тәртіптілік сияқты қасиеттерді дамытуға мүмкіндік береді. Осы кезеңде балалар өз әрекеттерін реттеуді, тамақтану мәдениетін сақтауды және демалуды үйренеді.

Шығармашылық іс-әрекет пен еркін ойын – баланың өз ойын білдіруіне, шығармашылық қабілеттерін дамытуға және өзара сыйластықты тәжірибеде

қолдануға жағдай жасайды. Сурет салу, музыкалық, театралдық және қолөнер жұмыстары арқылы балалар адамгершілік қасиеттерді өз әрекетінде көрсетеді.

Күн тәртібін құндылыққа негіздеп ұйымдастыру арқылы баланың моральдық және әлеуметтік дағдылары тұрақты түрде қалыптасады. Бұл тәсіл балаларға құндылықтарды тек теориялық түрде емес, іс-әрекет арқылы меңгеруге мүмкіндік береді, сонымен қатар олардың күнделікті өмірдегі мінез-құлқын бағыттайды.

Тәрбиелік іс-әрекеттер күн тәртібінің әр кезеңінде жүйелі түрде енгізілгенде, бала:

- ❖ өз эмоциясын тануға және бақылауға үйренеді;
- ❖ әлеуметтік қарым-қатынасты тиімді ұйымдастырады;
- ❖ жеке және топтық жауапкершілікті қабылдайды;
- ❖ адамгершілік қасиеттерді тәжірибеде қолдануды меңгереді.

Осылайша, күн тәртібі – балабақшадағы құндылыққа негізделген тәрбиенің ең негізгі және тиімді құралдарының бірі болып табылады.

2.5 Тәрбие жұмысының формалары мен әдістері

Балабақшада рухани-адамгершілік тәрбиені жүзеге асыруда әртүрлі педагогикалық формалар мен әдістер қолданылады. Олар балалардың жас ерекшелігіне, психологиялық ерекшелігіне және даму деңгейіне сәйкес таңдалып, жүйелі түрде қолданылуы тиіс.

Негізгі педагогикалық формалар мен әдістерге мыналар жатады:

Сабақтық әрекеттер: тақырыптық әңгімелесу, жағдаяттық ойындар, ертегілер мен аңыздар арқылы құндылықтарды меңгерту. Бұл әдістер балаларға моральдық ұғымдарды түсіндіру, олардың ойлау және сөйлеу қабілеттерін дамыту үшін қолданылады.

Ойын формалары: рөлдік ойындар, командалық тапсырмалар, сюжет-рольдік ойындар. Ойын арқылы балалар әлеуметтік нормаларды үйренеді, ынтымақтастықты, әділдікті және достықты тәжірибеде меңгереді.

Шығармашылық іс-әрекеттер: сурет салу, қолөнер, театрландырылған қойылымдар, музыкалық шығармашылық. Бұл әдістер баланың эмоциялық және эстетикалық сезімін дамытып, шығармашылық қабілеттерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Күнделікті өмір әрекеттері: бірлескен еңбек, өзара көмек, қоғамдық ережелерді сақтау. Бұл әдіс балаларға практикалық дағдыларды үйретіп, олардың жауапкершілігі мен өзара сыйластық сезімін қалыптастырады.

Рефлексия және өзін-өзі тану әдістері: медитация, тыныштық сәттері, өзін-өзі бағалау, сезімдерді талдау. Бұл әдістер баланың өзін-өзі бақылау, эмоциясын тану және моральдық шешім қабылдау қабілетін дамытуға бағытталған.

Ата-анамен ынтымақтастық: отбасы мен балабақшадағы құндылықтарды үйлестіру, ата-аналарға арналған тәрбиелік кеңестер беру. Ата-ананың тәрбиелік үлесі балалардың құндылықтық бағдарын нығайтуда маңызды рөл атқарады.

Әрбір әдіс баланың жас ерекшелігіне және топтың психологиялық ерекшелігіне сәйкес бейімделеді. Мысалы, кіші топтағы балаларға көбінесе ойын және көркем шығармашылық әдістері қолданылады, ал ересек балаларға жағдаяттық ойындар мен топтық жобалық іс-әрекеттер арқылы моральдық ұғымдарды меңгерту тиімді.

Тәрбие жұмысының формалары мен әдістерін жүйелі және үйлесімді қолдану арқылы баланың рухани-адамгершілік дамуы тиімді жүзеге асады. Бұл әдістер балалардың адамгершілік қасиеттерін тәжірибеде қолдануға үйретіп, олардың әлеуметтік, эмоционалдық және моральдық қабілеттерін қалыптастырады.

ІІІ БӨЛІМ. ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУҒА АРНАЛҒАН ӘДІСТЕМЕЛІК ТӘСІЛДЕР

3.1 Мейірімділік пен қамқорлыққа тәрбиелеу

Мейірімділік пен қамқорлық – баланың әлеуметтік және моральдық дамуының негізгі тірегі болып саналатын қасиеттер. Бұл қасиеттер баланың басқаларға деген эмпатиясын, өз сезімдері мен эмоцияларын бақылау қабілетін және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Балаларды мейірімділік пен қамқорлыққа тәрбиелеу үшін келесі әдістемелік тәсілдер тиімді болып саналады:

Қиын жағдайдағы достарына немесе ойыншықтарын бөлісуге үйрету. Бұл тәсіл балаларға өзара сыйластық пен көмектесудің практикалық тәжірибесін береді. Мысалы, ойын барысында бір балаға ойыншық жетіспесе, басқа бала оны бөлісу арқылы қамқорлық көрсетеді.

Әңгімелесу арқылы эмоция мен сезімді түсіндіру, басқаларды түсінуге ынталандыру. Мұнда балаларға өз эмоцияларын білдіру, басқалардың көңіл-күйін сезіну және олардың қажеттіліктерін түсіну дағдылары үйретіледі. Тәрбиеші сұрақтар арқылы балаларға эмоцияны тану мен атау әдістерін көрсетеді.

Рөлдік ойындар арқылы қамқорлық жасау тәжірибесін беру. Мысалы, "Дәрігерлер мен пациенттер", "Отбасы ойыны" сияқты ойындар балаларға басқаларға қамқорлық көрсетудің нақты әрекеттерін тәжірибеде көрсетуге мүмкіндік береді. Бұл әдіс баланың әлеуметтік қарым-қатынас мәдениетін, өзара көмектесуді және эмоциялық сезімталдықты дамытады.

Бірлескен шығармашылық тапсырмалар мен топтық ойындарда көмек көрсету. Балалар бірге сурет салу, қолөнер, театрландырылған қойылымдар жасау немесе топтық тапсырмаларды орындау арқылы бір-біріне көмектесуді, қолдау көрсету мен жауапкершілікті үйренеді.

Сонымен қатар, баланың мейірімділік пен қамқорлық қасиеттерін нығайту үшін тәрбиеші күнделікті өмірде үлгі көрсетуі тиіс: балаларға басқа балаларға жылы сөз айту, өзара көмек көрсету, сыйластық көрсету әрекеттерін демонстрациялау арқылы үлгі болады.

Бұл тәсілдер баланың эмпатиясын, эмоционалдық сезімталдығын және әлеуметтік қарым-қатынас дағдыларын дамытады, өз кезегінде оның жан-жақты, моральдық тұрғыдан тұрақты дамуына ықпал етеді. Мейірімділік пен қамқорлыққа тәрбиеленген бала әлеуметтік ортада үйлесімді әрекет етіп, қоғамға пайдалы, жан-жақты дамыған тұлға болып қалыптасады.

3.2 Үлкенге құрмет, кішіге ізет

Үлкенге құрмет пен кішіге ізеттілік – баланың әлеуметтік дамуы мен моральдық мәдениетінің негізгі аспектілері болып табылады. Бұл қасиеттер балалардың ұлттық дәстүрлер мен мәдени құндылықтарды бойына сіңіруіне, отбасылық және әлеуметтік ортада өз орнын дұрыс қабылдауына ықпал етеді.

Балаларды үлкенге құрмет пен кішіге ізеттілікке тәрбиелеу үшін келесі әдістемелік тәсілдер тиімді:

Әңгімелесу, ертегілер мен аңыздар арқылы этикалық нормаларды көрсету. Тәрбиеші балаларға моральдық ұғымдарды ертегі немесе аңыз арқылы жеткізеді. Мысалы, әңгімелерде батылдық, әділдік, ата-анасына немесе ересектерге құрмет көрсету сюжеттері қолданылады. Бұл балаларға моральдық бағаларды түсінуге мүмкіндік береді.

Кіші топтағы балаларға көмектесу немесе кішіге қамқорлық жасау әрекеттерін ұйымдастыру. Мысалы, үлкен топтағы балалар ойыншықтарды кіші топқа беру, жаңа келген балаға ойынның ережесін түсіндіру немесе бірлескен тапсырмаларды орындауда көмектесу арқылы тәжірибе алады. Бұл балаларда қамқорлық сезімі мен жауапкершілік қалыптасады.

Үлкендердің іс-әрекетін бақылап, олардан үлгі алу. Балалар ересектердің сыпайы қарым-қатынасын, сыйластық пен мейірімділікті көріп, оларды өз әрекетінде қайталайды. Тәрбиеші өзінің іс-әрекетімен балаларға үлгі көрсетеді: амандасу, жылы сөз айту, сыйластық таныту.

Мерекелік немесе дәстүрлік іс-шараларда ұлттық салт-дәстүрді орындау арқылы үлгі көрсету. Мысалы, ұлттық киім кию, салттық ойындар ойнау, мерекелік рәсімдерді өткізу балаларға өз мәдениетін қадірлеуді және басқаларға құрмет көрсетуді үйретеді.

Әріптестік және бірлескен әрекеттерді енгізу. Балалар бірге топтық жобалар орындағанда немесе бір-біріне көмектескенде, олар өзара сыйластық пен құрметті іс жүзінде тәжірибелейді.

Бұл тәсілдер балалардың әлеуметтік жауапкершілігін, мәдени нормаларды қабылдау қабілетін және өзінен кіші немесе үлкен адамдарға құрмет көрсету дағдыларын дамытады. Үлкенге құрмет пен кішіге ізеттілікке тәрбиеленген бала өз отбасында, топта және қоғамда үйлесімді қарым-қатынас орната алады, моральдық және мәдени құндылықтарды бойына сіңіреді.

3.3 Достық, ынтымақтастық және өзара сыйластық

Достық, ынтымақтастық және өзара сыйластық – баланың әлеуметтік дамуы мен тұлғалық қалыптасуының маңызды құрамдас бөліктері. Бұл қасиеттер баланың топтық қарым-қатынас дағдыларын дамытуға, өзара сенім мен топтық жауапкершілікті қалыптастыруға ықпал етеді.

Балаларды осы қасиеттерге тәрбиелеуде келесі әдістемелік тәсілдер тиімді:

Топтық ойындар мен командалық тапсырмалар ұйымдастыру. Балаларға бірлескен іс-әрекеттер арқылы ынтымақтастық пен бір-біріне көмек көрсету тәжірибесін беру маңызды. Мысалы, «Топпен салынған сурет», «Командалық квест» сияқты ойындар балаларға бірлескен әрекет арқылы мақсатына жету дағдыларын дамытады.

Қиындықты бірге шешу және бір-біріне көмек көрсету тәжірибесін беру. Балалар топта кезіккен қиындықты бірге шешкенде, олар бір-біріне қолдау көрсетуді, проблемаларды талқылап, шешім қабылдауды үйренеді. Мысалы, «Ойыншықты қалай тең бөлісуге болады?» немесе «Топпен тапсырманы қалай аяқтау керек?» сияқты практикалық жағдайлар.

Сюжет-ролдік және рөлдік ойындар арқылы түрлі әлеуметтік ситуацияларды көрсету. Мысалы, «Дәрігерлер мен науқастар», «Отбасы», «Мектеп» сияқты рөлдік ойындар балаларға әлеуметтік ережелерді, топтағы рөлдерді және бір-біріне деген сыйластықты іс жүзінде меңгеруге мүмкіндік береді.

Бірлескен шығармашылық және еңбек іс-әрекеттерінде өзара сыйластыққа тәрбиелеу. Бірлескен қолөнер, сурет салу, театрландырылған қойылым немесе бақшаны күту сияқты іс-әрекеттер арқылы балалар топта бірге жұмыс істеуді, бір-біріне көмектесуді және нәтижені бірге бағалауды үйренеді.

Әңгімелесу және рефлексия сәттері. Тәрбиеші балаларға «Достарыңа қалай көмектестің?», «Бірге жұмыс істегенде қандай сезімдер болды?» деген сұрақтар арқылы ойлануға мүмкіндік береді. Бұл балалардың өз әрекеттерін бағалап, өзара сыйластық пен достыққа деген түсінігін нығайтады.

Осы тәсілдердің жүйелі қолданылуы арқылы балалар:

- ❖ Бір-біріне сенуді, қолдау көрсетуді және бірге жұмыс істей білуді меңгереді;
- ❖ Әлеуметтік дағдыларын дамытып, топта үйлесімді қарым-қатынас орната алады;
- ❖ Достық, сыйластық пен ынтымақтастықтың маңызын тәжірибеде түсінеді.

3.4 Адалдық, жауапкершілік және еңбексүйгіштік

Адалдық, жауапкершілік және еңбексүйгіштік – баланың моральдық тұрақтылығы мен тұлғалық қалыптасуының негізгі белгілері. Бұл қасиеттер баланың өз әрекеттерін түсінуіне, дұрыс шешім қабылдауына және әлеуметтік ортада сенімділікпен әрекет етуіне ықпал етеді.

Балаларды осы құндылықтарға тәрбиелеу үшін келесі әдістемелік тәсілдер қолданылады:

Кішігірім тапсырмалар мен міндеттерді орындауға жауапкершілікті арттыру. Балаларға топтық немесе жеке міндеттер беріледі: ойыншықтарды жинау, үстелді реттеу, топтық тапсырмаларды орындау. Бұл әрекеттер арқылы балалар өз іс-әрекетіне жауапкершілік сезімін дамытады.

Әділдік пен адалдық туралы әңгімелер мен мысалдар арқылы түсіндіру. Тәрбиеші балаларға қысқа әңгімелер немесе ертегілер арқылы әділ болу, жалған сөз айтпау, достарымен адал қарым-қатынас жасау маңызын түсіндіреді. Мысалы, «Адалдықты таңдаған бала» немесе «Досқа көмектесу» сюжеттері.

Жеке және топтық шығармашылық жобаларда еңбексүйгіштік пен жауапкершілікті көрсету. Бірлескен қолөнер, сурет салу, театрландырылған қойылымдар немесе топтық жобалар барысында балалар өз үлесін қосып, нәтижеге жауапкершілікпен қарайды. Бұл тәсіл еңбексүйгіштік пен тәртіптілік дағдыларын дамытады.

Балаларды өз әрекеттерінің салдары туралы ойлануға ынталандыру. Тәрбиеші балаларға «Егер сен тапсырманы орындамасаң не болады?», «Досыңға көмектескенде қандай сезімде болдың?» деген сұрақтар арқылы өз іс-әрекеттерін бағалауды үйретеді. Бұл балалардың моральдық шешім қабылдау қабілетін арттырады.

Модельдеу және үлгі көрсету. Тәрбиеші өзінің іс-әрекетімен балаларға адалдық, жауапкершілік пен еңбексүйгіштік қасиеттерін көрсетеді. Мысалы, әр тапсырманы әділ орындау, сөзінде тұру, материалдарды әділ бөлу.

Осы тәсілдердің жүйелі қолданылуы арқылы балалар:

- ❖ Өз әрекеттеріне жауапкершілік сезімін қалыптастырады;
- ❖ Әділдік пен адалдықты түсінеді;
- ❖ Еңбекке деген сүйіспеншілік пен ынтаны дамытады;
- ❖ Моральдық шешім қабылдау қабілеті мен өзін-өзі бақылау дағдылары нығаяды.

3.5 Табиғатты аялау және экологиялық сана

Табиғатты қорғау және экологиялық сана – баланың қоршаған ортаны бағалауы, жауапкершілік пен әлеуметтік мәдениетін қалыптастырудағы маңызды құндылықтардың бірі. Бұл қасиет балаларға табиғатқа құрметпен қарауды, қоршаған ортаны сақтау және қорғау әрекеттерін дағдыландыруды үйретеді.

Балаларды табиғатты аялау және экологиялық санаға тәрбиелеу үшін келесі әдістемелік тәсілдер қолданылады:

Табиғатқа экскурсиялар, бақшалар мен саябақтарға шығу. Балалармен бірге саябаққа немесе бақшаға шығу арқылы өсімдіктер мен жануарларды бақылау, олардың тіршілік ерекшеліктерін түсіндіру жүзеге асырылады. Бұл тәсіл балаларда табиғатқа қызығушылық пен қамқорлық сезімін оятады.

Өсімдіктер мен жануарларға күтім жасау әрекеттерін ұйымдастыру. Балалар топтық немесе жеке тапсырма ретінде өсімдіктерге су құю, гүл отырғызу, жануарларға азық беру сияқты практикалық іс-әрекеттер арқылы жауапкершілік пен қамқорлық қасиеттерін меңгереді.

Экологиялық ойындар мен практикалық іс-әрекеттер. «Табиғатты тазалау», «Қалдықтарды сұрыптау», «Қоршаған ортаны қорғау миссиясы» сияқты ойындар балаларға қоршаған ортаны сақтау дағдыларын тәжірибеде көрсетуге мүмкіндік береді.

Қалдықтарды сұрыптау және табиғатты ластамау мәдениетін үйрету. Балаларға пластик, қағаз, шыны сияқты қалдықтарды бөлек жинауды үйрету, табиғатты қорғау ережелерін түсіндіру арқылы экологиялық мәдениет қалыптасады.

Әңгімелесу және рефлексия сәттері. Тәрбиеші балаларға «Неліктен табиғатты қорғау маңызды?», «Қоршаған ортаны қалай таза ұстауға болады?» сияқты сұрақтар арқылы ойлануға мүмкіндік береді. Бұл балалардың экологиялық ойлау қабілетін дамытады.

Осы тәсілдердің жүйелі қолданылуы арқылы балалар:

- ❖ Табиғатқа деген сүйіспеншілікті дамытады;
- ❖ Қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауды үйренеді;
- ❖ Экологиялық ойлау қабілеті қалыптасады;
- ❖ Қоршаған ортаны қорғау дағдыларын тәжірибеде қолдануды меңгереді.

3.6 Отансүйгіштік пен ұлттық сана негіздері

Отансүйгіштік пен ұлттық сана – баланың өз еліне деген сүйіспеншілігі, патриоттық сезімі және ұлттық мәдениетті бағалау қабілетін қалыптастырудағы негізгі құндылықтар. Бұл қасиеттер балалардың моральдық, әлеуметтік және мәдени дамуына ықпал етеді, олардың болашақ азамат ретінде қалыптасуына негіз болады.

Балаларды отансүйгіштік пен ұлттық санаға тәрбиелеуде келесі әдістемелік тәсілдер тиімді:

Ұлттық салт-дәстүрлер мен мерекелерді таныстыру. Балаларға Наурыз, Тәуелсіздік күні сияқты ұлттық мерекелерді атап өту, салт-дәстүрлерді көрсету, ұлттық ойындар мен рәсімдерге қатыстыру арқылы ұлттық мәдениетке деген қызығушылық пен құрмет сезімін қалыптастыру.

Ел тарихы мен мәдени мұра туралы ертегілер, әңгімелер және мультфильмдер пайдалану. Қазақ тарихындағы батырлар мен көрнекті тұлғалар, ұлттық аңыздар мен ертегілер балаларға патриоттық құндылықтарды жеткізудің тиімді құралы болып табылады. Мультфильмдер мен бейнематериалдар арқылы балаларға ұлттық кейіпкерлер мен салт-дәстүрлерді көрсету олардың есте сақтауын және қызығушылығын арттырады.

Шығармашылық және көркемөнер жобаларында ұлттық ерекшеліктерді көрсету. Балалар сурет салу, қолөнер, музыкалық және театралдық жобалар арқылы ұлттық ою-өрнектерді, киім үлгілерін, дәстүрлі әндер мен билерді қолдана отырып, ұлттық мәдениетті тәжірибеде үйренеді.

Топтық ойындар мен іс-шараларда командалық рух пен патриоттық сезімді дамыту. Бірлескен жобалар мен ойындар арқылы балалар өз командасына, топқа және елге деген сүйіспеншілік пен құрмет сезімін дамытады. Мысалы, «Ұлттық пазл», «Батырлар мен достар» сияқты ойындар патриоттық тәрбиені қолдайды. Әңгімелесу және рефлексия сәттері. Тәрбиеші балаларға «Неліктен өз елімізді сүйу маңызды?», «Ұлттық дәстүрлерді сақтау арқылы біз неге бай боламыз?» деген сұрақтар арқылы ойлануға мүмкіндік береді. Бұл балаларда ұлттық сана мен патриоттық сезімнің қалыптасуына ықпал етеді.

Осы тәсілдердің жүйелі қолданылуы арқылы балалар:

- ❖ Өз Отанына деген сүйіспеншілікті дамытады;
- ❖ Ұлттық мәдениет пен дәстүрлерді бойына сіңіреді;
- ❖ Патриоттық сезім мен ұлттық құндылықтарды тәжірибеде қолдануды үйренеді;
- ❖ Қоғамда өз елінің мәдениетін бағалай білетін саналы тұлға ретінде қалыптасады.

Кестелік нұсқа. Бұл нұсқа практикалық қолдануға ыңғайлы, әр кезеңде баланың жас ерекшелігіне сәйкес құндылықтарды дамытуға бағытталған.

Күн тәртібі кезеңі	Құндылықтар	Тәрбиелік іс-әрекеттер	Күтілетін нәтиже
Таңғы сәлемдесу	Мейірімділік, қамқорлық	Балалар бір-біріне жылы лебіз білдіру,	Эмпатия, бір-біріне қамқорлық жасау дағдылары дамиды

		ойыншықтарды бөлісу	
Сергіту сәттері	Достық, ынтымақтастық	Топтық жаттығулар, бірге қозғалыс ойындары	Бірлескен әрекетке икемділік, командалық жұмыс дағдылары қалыптасады
Сабақ/оқу әрекеті	Үлкенге құрмет, кішіге ізет	Рөлдік ойындар, әңгімелесу, дәстүрлі әдет-ғұрыпты көрсету	Сыйластық сезімі, әлеуметтік нормаларды меңгеру
Ойын әрекеті	Достық, әділдік, ынтымақтастық	Сюжет-рольдік ойындар, топтық тапсырмалар	Өзара сенім, әділдік пен топтық жауапкершілік дағдылары дамиды
Шығармашылық іс-әрекет	Адалдық, еңбексүйгіштік, шығармашылық	Сурет, қолөнер, театрландырылған қойылымдар, музыкалық жобалар	Баланың еңбекке, шығармашылыққа, моральдық шешім қабылдауға деген қабілеті артады
Түскі ас	Өзін-өзі бақылау, мәдениеттілік	Тамақтану мәдениетін сақтау, өз орнына жауапкершілікпен қарау	Өзін-өзі бақылау, тәртіп пен мәдениеттілік дағдылары қалыптасады
Тыныштық уақыты	Сабырлық, өзін-өзі тану	Медитация, тыныштық, сезімдерін талдау	Эмоциялық тұрақтылық, өзін-өзі бақылау қабілеті дамиды
Бірлескен еңбек	Қамқорлық, жауапкершілік, табиғатты аялау	Өсімдіктерді күту, таза сақтау, материалдарды бөлісу	Табиғатқа деген құрмет, жауапкершілік, еңбек дағдылары қалыптасады
Ұлттық мерекелер/салтанатты іс-шаралар	Отансүйгіштік, ұлттық сана	Ел тарихын таныстыру, салт-дәстүрлерді	Ұлттық мәдениетке құрмет, патриоттық сезім, өз Отанына

		орындау, ұлттық эндер мен билер	сүйіспеншілік дамиды
--	--	------------------------------------	-------------------------

IV БӨЛІМ. ОҚУ-ІС ӘРЕКЕТІНДЕ ЖӘНЕ ОЙЫН АРҚЫЛЫ ҚҰНДЫЛЫҚТАРДЫ ДАМУ

4.1 Ойын технологиялары арқылы рухани-адамгершілік тәрбиелеу

Ойын – мектепке дейінгі балалардың негізгі іс-әрекеті болып табылады. Ол олардың шығармашылық қабілеттерін дамытып қана қоймай, рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда да маңызды құрал ретінде қызмет етеді. Ойын арқылы бала эмоциясын білдіреді, әлеуметтік қарым-қатынасқа үйренеді, моральдық нормаларды тәжірибеде меңгереді, және топ ішінде өз орнын табуды үйренеді.

Ойынның тәрбиелік мәні:

Эмоциялық дамуды қолдау: Ойын барысында бала өз сезімдерін білдіруді үйренеді, басқа балалардың эмоцияларын түсініп, оларға эмпатия көрсетеді.

Әлеуметтік дағдыларды қалыптастыру: Балалар рөлдік және командалық ойындар арқылы бір-біріне көмектесуді, сыйластық пен ынтымақтастықты тәжірибеде меңгереді.

Моральдық дағдыларды дамыту: Әділдік, адалдық, жауапкершілік сияқты құндылықтар ойын сценарийлерінде көрініс табады, балалар өз іс-әрекеттерінің салдарын түсінеді.

Әдістемелік тәсілдер:

Рөлдік ойындар: «Отбасы», «Дәрігерлер мен пациенттер», «Мектеп» сияқты сюжеттер балаларға мейірімділік, қамқорлық және жауапкершілікті көрсетуге мүмкіндік береді.

Сюжет-рольдік ойындар: Әлеуметтік жағдайларды көрсету арқылы балалар әділдік, сыйластық және ынтымақтастық қағидаларын тәжірибеде үйренеді.

Командалық ойындар: Бірлескен тапсырмалар арқылы ынтымақтастық, достық және топтық жауапкершілік дамиды.

Моральдық дилеммалар арқылы ойын: Балаларға түрлі сценарийлер ұсынылады («Досың ойыншықты бөліспесе не істер едің?»), бұл олардың шешім қабылдау және жауапкершілік сезімін дамытуға көмектеседі.

Шығармашылық ойындар: Сурет салу, театрландырылған қойылымдар, музыкалық ойындар арқылы балалар өз эмоцияларын білдіреді, бір-біріне көмектеседі және шығармашылық қабілеттерін дамытады.

Ойын технологияларының жүйелі түрде қолданылуы арқылы балалар:

- ❖ Эмоциялық және әлеуметтік интеллектін дамытады;
- ❖ Моральдық және этикалық нормаларды іс-әрекетте меңгереді;

- ❖ Топта өз орнын түсініп, сыйластық пен достыққа үйренеді;
- ❖ Рухани-адамгершілік қасиеттерді тәжірибеде қолдануды үйренеді.

4.2 Әңгіме, ертегі, аңыз-әфсаналар арқылы құндылықтарды сіңіру

Әңгімелер, ертегілер және аңыз-әфсаналар – мектепке дейінгі балалардың моральдық түсініктерін қалыптастыруда және рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуда тиімді құрал болып табылады. Бұл шығармаларда батылдық, әділдік, адалдық, мейірімділік, қамқорлық, достық сияқты құндылықтар көрініс табады.

Әдістемелік тәсілдер:

Қысқа әңгімелер мен ертегілер тыңдату: Тәрбиеші балаларға қысқа моральдық әңгімелер немесе ертегілерді тыңдату арқылы олардың ойлау және талдау қабілеттерін дамытады. Әңгімеден кейін балалардан сұрақтар қою («Кейіпкер қалай әрекет етті?», «Сен ол жағдайға тап болсаң не істер едің?») арқылы ойларын айтуға мүмкіндік беріледі.

Моральдық сабақтарды талқылау: Әңгімелердегі кейіпкерлердің әрекеттерін талқылау, дұрыс және бұрыс әрекеттерді бөліп көрсету арқылы балалар моральдық шешім қабылдауды үйренеді. Бұл балалардың этикалық санасын қалыптастыруға ықпал етеді.

Ертегіден алынған ситуацияларды рөлдік ойындар арқылы көрсету: Балалар әңгімедегі кейіпкерлердің рөлін ойнап, моральдық ұғымдарды тәжірибеде меңгереді. Мысалы, батырлық, достық, мейірімділік сияқты қасиеттерді іс-әрекет арқылы көрсету.

Қарым-қатынас және пікір алмасу: Топтық талқылау және пікір алмасу арқылы балалар өз ойларын білдіруді, басқа балалардың көзқарасын түсінуді үйренеді. Бұл әдіс әлеуметтік дағдылар мен эмпатияны дамытады.

Көркем әдебиет арқылы құндылықтарды көрсету: Балаларға әдеби шығармаларды оқу немесе көркем мультфильмдер көрсету арқылы құндылықтар визуалды түрде қабылданады, бұл олардың есте сақтауын және моральдық тұжырым жасау қабілетін арттырады.

Әңгімелер мен ертегілер арқылы балалар:

- ❖ Моральдық және этикалық түсініктерді меңгереді;
- ❖ Эмпатия, қамқорлық, әділдік және адалдық сияқты құндылықтарды тәжірибеде қолдануды үйренеді;
- ❖ Ойын арқылы құндылықтарды тәжірибелік түрде бекітіп, әлеуметтік дағдыларын дамытады.

4.3 Музыка, бейнелеу өнері және көркем әдебиеттегі тәрбиелік мүмкіндіктер

Музыка, бейнелеу өнері және көркем әдебиет мектепке дейінгі балалардың эмоционалдық, шығармашылық және рухани дамуына зор ықпал етеді. Бұл өнер

түрлері балаларға өз эмоцияларын білдіруге, эстетикалық талғамын дамытуға және құндылықтарды тәжірибеде қабылдауға мүмкіндік береді.

Әдістемелік тәсілдер:

Музыка:

Ән айту, ритмдік жаттығулар және музыкалық ойындар арқылы балалар эмоциясын білдіруді үйренеді, топта ынтымақтастыққа бейімделеді.

Мәдени мұраға құрмет көрсету мақсатында ұлттық әндерді, дәстүрлі музыка элементтерін қолдану.

Музыкалық әрекеттер арқылы мейірімділік, достық, өзара сыйластық сияқты құндылықтарды тәжірибеде көрсету.

Бейнелеу өнері:

Сурет салу, аппликация жасау, қолөнер жобалары арқылы балалар өз эмоцияларын, ойларын шығармашылық жолмен жеткізеді.

Балаларға ұлттық ою-өрнектер, дәстүрлі киімдер мен халықтық салт-дәстүрді көрсету арқылы мәдени құндылықтарды меңгерту.

Бірлескен шығармашылық жұмыстарда балалар бір-біріне көмектесуді, қолдау көрсетуді үйренеді.

Көркем әдебиет:

Балаларға моральдық сюжеттері бар әдеби шығармаларды оқу арқылы этикалық түсініктерін қалыптастыру.

Әңгімелер мен ертегілерден алған сабақтарды талқылау арқылы балалар өз әрекеттерінің дұрыс-бұрыстығын түсінеді.

Көркем әдебиет арқылы адалдық, әділдік, мейірімділік және жауапкершілік сияқты құндылықтарды тәжірибеде қолдануды үйрету.

Музыка, бейнелеу өнері және көркем әдебиетті жүйелі қолдану арқылы балалар:

- ❖ Эмоциялық интеллектін дамытады;
- ❖ Шығармашылық қабілеттерін жетілдіреді;
- ❖ Моральдық және мәдени құндылықтарды тәжірибеде меңгереді;
- ❖ Топтық әрекет және өзара сыйластық арқылы әлеуметтік дағдыларын нығайтады.

4.4 Драмалық ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар

Драмалық ойындар мен жағдаяттық тапсырмалар – мектепке дейінгі балалардың әлеуметтік және моральдық дағдыларын нақты өмірлік жағдайларда дамытудың тиімді әдісі. Бұл тәсілдер балаларға құндылықтарды іс-әрекет арқылы меңгеруге мүмкіндік береді және олардың шешім қабылдау қабілеттерін қалыптастырады.

Әдістемелік тәсілдер:

Драмалық ойындар:

Балалар сценарий бойынша кейіпкердің іс-әрекетін ойнайды, осылайша мейірімділік, әділдік, достық, қамқорлық сияқты қасиеттерді тәжірибеде меңгереді. Мысалы, «Досқа көмектесу», «Батырлық іс-әрекет», «Отбасы мүшелеріне қолдау көрсету» сияқты драмалық ситуациялар.

Драмалық ойындар балаларға эмоцияны білдіру, өз сезімін және басқа балалардың сезімін түсінуді үйретеді.

Жағдаяттық тапсырмалар:

Балаларға нақты өмірлік ситуациялар ұсынылады: «Досың ойыншықты бөліспесе не істер едің?» немесе «Кішіге қалай көмектесесің?»

Балалар әртүрлі шешімдерді талқылайды, өз әрекеттерінің нәтижесін алдын-ала елестетеді.

Бұл тәсіл балалардың этикалық ойлау қабілетін, жауапкершілікті сезінуін және проблемаларды шешу дағдыларын дамытуға көмектеседі.

Талдау және рефлексия:

Тәрбиеші балаларға өз іс-әрекеттерін бағалауды, дұрыс немесе бұрыс шешімдерді анықтауды үйретеді.

Ойын соңында «Қалай істер едің?», «Бұл әрекет дұрыс па, неге?» деген сұрақтар арқылы балалардың моральдық және әлеуметтік ойлауы дамиды.

Рефлексия балалардың өз сезімдерін түсінуіне, басқаларға эмпатия көрсетуіне, және этикалық нормаларды түсініп, өмірде қолдануға үйренуіне ықпал етеді.

Драмалық ойындар мен жағдаяттық тапсырмаларды жүйелі қолдану арқылы балалар:

- ❖ Әлеуметтік дағдыларын және моральдық құндылықтарды тәжірибеде меңгереді;
- ❖ Өз әрекеттерінің салдарын бағалауды үйренеді;
- ❖ Эмпатия, әділдік, достық және мейірімділік қасиеттерін дамытады;
- ❖ Қиындықты шешуге, топта өз орнын табуға үйренеді.

4.5 Цифрлық ресурстарды тиімді және қауіпсіз пайдалану

Цифрлық технологиялар мектепке дейінгі балалардың білімін жетілдіруде және рухани-адамгершілік құндылықтарды меңгеруде маңызды құралға айналды. Алайда, олардың тиімділігі тек дұрыс және қауіпсіз қолданған жағдайда ғана артады.

Әдістемелік тәсілдер:

Білім беру қосымшалары мен ойындар:

Интерактивті ойындар мен қосымшалар арқылы балаларға мейірімділік, жауапкершілік, табиғатты қорғау, достық сияқты құндылықтарды тәжірибеде

көрсету. Мысалы, виртуалды бақшаларды күту, достармен бірге тапсырмаларды орындау немесе экологиялық ойындар арқылы құндылықтарды меңгерту.

Қауіпсіздік ережелері:

Балаларды экран алдындағы уақытты шектеу арқылы денсаулықты сақтау. Интернеттегі қауіпсіздік ережелерін үйрету, тек сенімді ресурстар мен мазмұнға қол жеткізуін қамтамасыз ету.

Қандай контенттің дұрыс немесе зиянды екенін түсіндіру арқылы саналы таңдау дағдыларын қалыптастыру.

Интерактивті тапсырмалар:

Цифрлық кітаптар, мультимедиялық презентациялар мен бейнематериалдар арқылы құндылықтарды визуалды түрде көрсету.

Балалардың назарын аудару және ақпаратты түсіну қабілетін арттыру, мысалы, «қоршаған ортаны қорғау» немесе «достыққа тәрбиелеу» тақырыптарында.

Рефлексия:

Балаларға қандай ақпарат пайдалы және этикалық екенін талқылауды үйрету.

Цифрлық тапсырмалардан кейін «Бұл әрекет дұрыс па?», «Неліктен басқаларға көмектесу маңызды?» деген сұрақтар арқылы моральдық және сыни ойлау дағдыларын дамыту.

Цифрлық ресурстарды жүйелі, қауіпсіз және мақсатты қолдану арқылы балалар:

- ❖ Құндылықтарды тәжірибеде меңгереді;
- ❖ Сыни ойлау және моральдық бағалау қабілеттерін дамытады;
- ❖ Өз әрекеттерін саналы түрде басқаруды үйренеді;
- ❖ Заманауи технологияны тиімді пайдалана білетін саналы тұлға болып қалыптасады.

V БӨЛІМ. ОТБАСЫМЕН ЖӘНЕ ҚОҒАММЕН ҮНТІМАҚТАСТЫҚ

Балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбие тек мектепішілік іс-әрекеттермен шектелмейді. Ол отбасымен, қоғамдық орта мен мәдени мекемелермен тығыз байланыста жүзеге асырылғанда ғана толық тиімділікке жетеді. Бала тұлғасының жан-жақты дамуы, моральдық және әлеуметтік дағдыларын меңгеру деңгейі ата-ана мен қоғамның белсенді қатысуына тікелей байланысты.

Отбасы – баланың алғашқы тәрбие алаңы, онда бала мейірімділік, қамқорлық, сыйластық сияқты негізгі құндылықтарды үйренеді. Балабақша тәрбиешілері бұл құндылықтарды сабақтарға, ойындар мен шығармашылық іс-

әрекеттерге енгізе отырып, отбасының берген білімін нығайтады. Сол арқылы бала құндылықтарды тек теориялық тұрғыда ғана емес, тәжірибеде де меңгереді.

Қоғамдық орта мен мәдени мекемелердің ықпалы да маңызды. Музейлер, театрлар, кітапханалар, мерекелік іс-шаралар мен қайырымдылық жобалары балаларға әлеуметтік жауапкершілік, ынтымақтастық, отансүйгіштік және ұлттық сана сияқты құндылықтарды практикалық тұрғыда көрсетеді. Сонымен қатар, қоғамдық іс-шаралар балаларға топта жұмыс істеу, өзара көмек көрсету және эмоцияларын дұрыс бағыттау дағдыларын қалыптастырады.

Осылайша, балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбие – бұл тек мектепшілік әрекеттер емес, отбасы мен қоғамның үйлесімді ынтымақтастығы арқылы жүзеге асатын кешенді процесс. Балаға толыққанды моральдық, әлеуметтік және мәдени дамуға мүмкіндік беру үшін тәрбиеші, ата-ана және қоғамдық орта бірлесіп, баланың құндылықтар жүйесін қалыптастыруға бағытталған жүйелі жұмыстарды жүзеге асыруы қажет.

5.1 Ата-анамен серіктестік негіздері

Ата-анамен серіктестік – балабақшадағы тәрбиелік процестің табыстылығын қамтамасыз ететін негізгі факторлардың бірі болып табылады. Тәрбиеші мен ата-аналар арасындағы тиімді және тұрақты байланыс балалардың моральдық, әлеуметтік және эмоционалдық дағдыларын қалыптастыруға тікелей ықпал етеді.

Тиімді байланыс: Тәрбиеші баланың күнделікті іс-әрекеті, мінез-құлық ерекшеліктері, жетістіктері мен қиындықтары туралы ата-аналарға жүйелі түрде ақпарат береді. Баланың әлеуметтік қарым-қатынасын, эмоционалды реакциясын және топтағы өзара әрекеттесуін бақылау арқылы ата-аналарға нақты мәлімет ұсынылады.

Бұл байланыс арқылы ата-аналар баланың дамуын түсінеді және қажетті қолдауды көрсете алады.

Қолдау және кеңес: Тәрбиеші ата-аналарға бала тәрбиесінде қолданылатын әдістер мен ұсыныстарды жеткізеді: ойын әрекеттері, шығармашылық жобалар, эмоцияны басқару, достық пен сыйластықты қалыптастыру тәсілдері.

Ата-аналар мен тәрбиеші арасындағы үйлестірілген тәрбие процесі балаларға құндылықтарды үйретуде тұрақтылық пен біртұтастықты қамтамасыз етеді.

Кеңестер арқылы отбасы мен балабақшадағы тәрбиелік тәжірибе үндестіріледі.

Жеке кездесулер мен тренингтер: Психологиялық және педагогикалық кеңестер арқылы ата-аналар баланың рухани-адамгершілік қасиеттерін үйде қолдауды үйренеді.

Ата-аналарға баланың эмоционалды интеллектін дамыту, өзін-өзі бақылау дағдыларын қалыптастыру және әлеуметтік жағдайларда дұрыс әрекет етуге үйрету жолдары көрсетіледі.

Топтық немесе жеке тренингтер арқылы ата-аналар өз тәжірибесін бөлісіп, бір-біріне қолдау көрсетеді, бұл баланың тәрбиесіне қосымша ресурс болып табылады.

Ата-анамен серіктестік балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбие процесін тиімді ету үшін маңызды. Тек педагогикалық әдістерді қолдану жеткіліксіз; ата-ана белсенді қатысқан жағдайда ғана бала құндылықтарды саналы түрде меңгереді, әлеуметтік дағдылар мен моральдық қасиеттер тұрақты түрде дамиды.

5.2 Отбасылық құндылықтарды балабақшада қолдау

Отбасы – баланың алғашқы тәрбие алаңы және құндылықтарды меңгерудің басты ортасы болып табылады. Балабақшада отбасының тәрбиелік рөлін қолдау арқылы балада рухани-адамгершілік қасиеттердің тұрақты дамуын қамтамасыз етуге болады.

Негізгі бағыттар:

Баланың отбасы тәжірибесін сабаққа енгізу: Балалардың отбасында алған тәжірибесін сабаққа қосу: отбасы туралы әңгімелер, ата-аналармен бірлескен шығармашылық жобалар, фотосуреттер мен отбасы заттарын пайдалану. Мысалы, «Менің отбасым», «Отбасы мүшелеріне көмектесу» тақырыптарындағы рөлдік ойындар арқылы балалар өз тәжірибесін бөліседі және моральдық құндылықтарды тәжірибеде қолданады.

Ұлттық дәстүрлерді сақтау: Балаларға ұлттық мерекелер мен салт-дәстүрлерді үйрету арқылы отбасының мәдени құндылықтарын бекіту. Мысалы, Наурыз, Құрбан айт немесе ұлттық ойындар мен қолөнер сабақтары арқылы балалар ұлттық мәдениетке құрмет көрсетуді үйренеді.

Бұл тәсіл арқылы бала өз мәдениетімен танысады, ұлттық сана мен патриоттық сезім қалыптасады.

Эмоциялық және әлеуметтік қолдау: Баланың отбасында алған қамқорлық, мейірімділік және сыйластық сезімдерін сабақтағы іс-әрекеттерде көрсетуге ынталандыру.

Бірлескен ойындар, топтық тапсырмалар және шығармашылық жобалар арқылы бала өз сезімдерін басқаларға білдіруді үйренеді, эмпатия мен әлеуметтік дағдыларын дамытады.

Балабақшада отбасының тәрбиелік рөлін қолдау балалардың моральдық, әлеуметтік және мәдени құндылықтарын бекітуге мүмкіндік береді. Отбасының тәжірибесін сабаққа енгізу, ұлттық дәстүрлерді сақтау және эмоционалды қолдауды үйлестіру арқылы бала толыққанды, жауапкершілікті, мейірімді және әлеуметтік тұрғыдан дамыған тұлға ретінде қалыптасады.

5.3 Ата-аналарға арналған тәрбиелік кеңестер

Баланың рухани-адамгершілік қасиеттерін дамытуда ата-аналар тәрбиешілермен серіктестік орнатуы маңызды. Бұл серіктестік балалардың моральдық, әлеуметтік және эмоционалдық дамуын қамтамасыз етеді. Тәрбиешілер ата-аналарға нақты және тиімді тәрбиелік кеңестер береді:

Баламен күнделікті әңгімелесу: Бала эмоцияларын білдіру және түсіндіруді үйренуі үшін ата-аналар онымен күнделікті әңгімелесуі қажет. «Бүгін қандай жақсы іс жасадың?» немесе «Досыңға қалай көмектестің?» сияқты сұрақтар арқылы бала өз сезімдерін талдауды үйренеді.

Бірлескен шығармашылық іс-әрекеттер: Үйде сурет салу, қолөнер, шағын рөлдік ойындар арқылы ынтымақтастық пен жауапкершілікті дамыту.

Бұл тәсіл балаларға өзара көмек көрсету, бірлесіп жұмыс істеу және тапсырмаларды жауапкершілікпен орындауды үйретеді.

Баланың іс-әрекеттерін мадақтау және үлгілеу: Дұрыс әрекеттерін байқаған кезде баланы мадақтау және оның іс-әрекетін үлгілеу. Мысалы, досына көмектескен, тапсырманы дұрыс орындаған немесе эмоциясын басқарған бала мадақталады.

Бұл моральдық қасиеттердің қалыптасуына ынталандырушы фактор болып табылады.

Цифрлық ресурстарды тәрбиелік мақсатта пайдалану: Экран алдында уақытты шектеу, цифрлық ойындар мен мультимедианы бала үшін тәрбиелік құрал ретінде тиімді қолдану.

Интерактивті оқу қосымшалары арқылы балаға мейірімділік, жауапкершілік, достық сияқты құндылықтарды көрсету.

Ата-аналарға арналған тәрбиелік кеңестер баланың рухани-адамгершілік қасиеттерін үйлесімді дамытудың негізін құрайды. Күнделікті әңгімелесу, бірлескен шығармашылық іс-әрекеттер, дұрыс үлгі көрсету және цифрлық ресурстарды саналы пайдалану арқылы ата-ана баланың тұлғалық дамуына, әлеуметтік және моральдық қасиеттерін қалыптастыруға белсенді түрде қатыса алады.

5.4 Қоғамдық орта мен мәдени мекемелердің ықпалы

Баланың рухани-адамгершілік құндылықтарын қалыптастыруда қоғам мен мәдени мекемелердің рөлі ерекше маңызды. Олар баланың әлеуметтік, мәдени және моральдық дамуына практикалық әсер етеді.

1. Мәдени мекемелердің ықпалы: Музейлер, кітапханалар, театрлар балаларға ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды көрсетуге мүмкіндік береді. Мысалы, музейлер арқылы тарихи оқиғаларды, ата-бабалардың дәстүрін, мәдени мұраны таныстыру балаларда патриоттық сезім мен ұлттық сана қалыптастырады.

Театр және көркем қойылымдар балаларға әділдік, мейірімділік, достық сияқты моральдық қасиеттерді тәжірибеде көрсетуге мүмкіндік береді.

Кітапханалар мен мультимедиалық ресурстар баланың шығармашылық қабілетін дамытуға, моральдық сюжеттерді талдау арқылы этикалық түсінігін қалыптастыруға септігін тигізеді.

2. Қоғамдық іс-шаралар: Балаларға арналған қайырымдылық акциялар, мерекелік іс-шаралар, экологиялық жобалар әлеуметтік жауапкершілік пен азаматтық сананы дамытуға көмектеседі. Мысалы, қаланы тазалау акциясына қатысу немесе экологиялық жоба жасау арқылы бала қоршаған ортаға жауапкершілікпен қарауды үйренеді, топта жұмыс істеу дағдыларын жетілдіреді. Мұндай іс-шаралар балалардың өзара сыйластық, ынтымақтастық және көмектесу құндылықтарын тәжірибеде меңгеруіне ықпал етеді.

3. Қауымдастық қолдауы: Қоғамдық ұйымдар, волонтерлік топтар мен жергілікті қауымдастықтар балаларға әлеуметтік белсенділікті көрсетуге мүмкіндік береді.

Волонтерлік әрекеттер арқылы балалар өзара көмек көрсетуді, достық пен ынтымақтастықты тәжірибеде меңгереді.

Бұл балалардың моральдық және әлеуметтік құндылықтарын нығайтуға, оларды жауапкершілікті және саналы азамат етіп тәрбиелеуге ықпал етеді.

Отбасы мен қоғаммен тиімді ынтымақтастық балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбиенің тұрақтылығын арттырады. Тәрбиешінің кәсіби шеберлігі, отбасының қолдауы және мәдени мекемелердің ықпалы біріктірілгенде, бала толыққанды, моральдық, әлеуметтік және мәдени тұрғыдан дамыған тұлға болып қалыптасады. Мұндай жүйелі тәсіл баланың құндылықтық бағдарын нығайтып, оны қоғамға жауапкершілікпен, сыйластықпен және шығармашылықпен қатысатын азамат ретінде тәрбиелеуге мүмкіндік береді.

Тәжірибелік бөлім

Балабақшада құндылықтарға негізделген тәрбие қолдану жолдары

Бұл бөлімде балабақшада құндылықтарға негізделген тәрбиені қолданудың тәжірибелік аспектілері қарастырылады. Эксперимент барысында қолданылған әдістер, құралдар, мәліметтерді жинау және талдау процестері толық сипатталады.

Мақсаты: Балабақшадағы балалардың рухани-адамгершілік дамуын жақсарту үшін құндылықтарға негізделген тәрбиені енгізудің тиімді әдістерін анықтау.

Қатысушылар: 5-6 жас аралығындағы 30 бала.

Сауалнама әдісі: Балалардың құндылықтар туралы түсініктерін анықтау мақсатында сауалнама жүргізілді. Сауалнама сұрақтары төмендегідей болды:

1. “Сен үшін ең маңызды нәрсе не?”
2. “Достық деген не?”
3. “Қай кезде біреуге көмектесу керек деп ойлайсың?”

Диалогтық әдіс: Балалармен құндылықтар туралы әңгімелесу арқылы олардың пікірлерін тыңдап, талқылау. Әңгімелесу аптасына бір рет өткізіліп, әрқайсысы 30 минуттан жүрді.

Бақылау әдісі: Тәрбие барысында балалардың мінез-құлқын бақылау. Бұл әдіс арқылы балалардың бір-бірімен қарым-қатынасын және топтағы әрекеттерін бағалау жүргізілді.

Құралдар

Жазу құралдары: Балалар өз ойларын қағазға жазу үшін түрлі-түсті қарындаштар мен қағаздар пайдаланылды.

Аудио-жазу құрылғылары: Әңгімелесуді жазып алу үшін қолданылды.

Мәліметтерді жинау және талдау

Сауалнама нәтижелері: Жиналған жауаптар сандық және сапалық талдаудан өтті.

Диалог жазбалары: Тәрбиешілер диалогтарды тыңдап, балалардың өзгерістерін бағалады.

Бақылау нәтижелері: Әр балаға жеке бақылау парағы толтырылып, олардың даму деңгейі бағаланды.

Нәтижелер мен талдау

Сауалнама нәтижелері: - Балалардың 80%-ы достықтың маңыздылығын түсінеді. - 70%-ы біреуге көмектесу қажеттігін біледі.

Диалог нәтижелері: - Балалардың өз ойларын ашық айту қабілеті артты. - Топтық талқылаулар барысында өзара сыйластық пен түсіністік күшейді.

Бақылау нәтижелері: - Балалардың мінез-құлқында оң өзгерістер байқалды, әсіресе топтық ойындарда.

Эксперимент нәтижелері құндылықтарға негізделген тәрбие әдістерінің балалардың рухани-адамгершілік дамуына оң әсер ететінін көрсетті. Бұл әдістерді тұрақты түрде қолдану арқылы балалардың адамгершілік қасиеттерін дамытуға мүмкіндік бар.

Қорытындылай келе, балабақшада құндылықтарға негізделген тәрбиені жүйелі түрде енгізу балалардың рухани-адамгершілік қасиеттерін қалыптастыруда маңызды рөл атқарады.

Практикалық жұмыс: Тәрбие әдістерінің тиімділігі

Мақсаты: Балабақшадағы құндылықтарға негізделген тәрбиенің тиімділігін зерттеу және рухани-адамгершілік дамуға қалай әсер ететінін анықтау.

Зерттеу әдістері:

Бақылау: Балабақшадағы балалардың мінез-құлқын және әрекеттерін бақылау арқылы рухани-адамгершілік дамуды зерттеу.

Сауалнама: Ата-аналар мен тәрбиешілерге арналған сауалнамалар жүргізу.

Интервью: Балалармен және тәрбиешілермен сұхбат жүргізу.

Жұмыс барысы

1. Бақылау

Тақырып: Балалардың бір-бірімен қарым-қатынасы және өзара көмек көрсетуі.

Бақылау уақыты: Бір апта бойы, күніне 2 сағат.

Нәтижелерді жазу: Әрбір балаға қатысты қысқаша сипаттама жазу.

2. Сауалнама

Мақсатты аудитория: Ата-аналар мен тәрбиешілер.

Сауалнама сұрақтары:

Балаларыңыздың рухани-адамгершілік даму деңгейін қалай бағалайсыз?

Балабақшадағы тәрбие әдістерінің тиімділігі туралы не ойлайсыз?

Қандай құндылықтар ең маңызды деп есептейсіз?

3. Интервью

Тақырып: Балаларға құндылықтарды үйрету әдістері.

Сұрақтар:

Балаларға құндылықтарды қалай үйретесіз?

Қандай әдістер ең тиімді деп ойлайсыз?

Нәтижелерді талдау

Бақылау нәтижелері: Балалардың өзара қарым-қатынасы мен көмек көрсету деңгейін талдау.

Сауалнама нәтижелері: Ата-аналар мен тәрбиешілердің пікірлерін талдау.

Интервью нәтижелері: Тәрбиешілердің қолданатын әдістерін және олардың тиімділігін бағалау.

Зерттеу нәтижелері бойынша балабақшадағы құндылықтарға негізделген тәрбие әдістерінің тиімділігі туралы қорытынды жасау.

Тәрбиені жақсарту бойынша ұсыныстар беру.

Ұсыныстар:

- ❖ Балаларға арналған арнайы құндылықтарға бағытталған бағдарламалар әзірлеу.
- ❖ Ата-аналармен бірлесе отырып, тәрбие әдістерін жетілдіру.
- ❖ Тәрбиешілердің біліктілігін арттыруға арналған семинарлар өткізу.

Қорытынды

Құндылыққа негізделген тәрбие және балабақшадағы рухани-адамгершілік бағыттағы жұмыстар – бала тұлғасының жан-жақты дамуы мен қоғамға бейімделуінің негізгі кепілі болып табылады. Әдістемелік құралда қарастырылған теориялық және практикалық аспектілер көрсеткендей, құндылықтарды жүйелі түрде дамыту баланың ішкі әлемін байытып, моральдық, әлеуметтік және мәдени қасиеттерін қалыптастырады.

Құндылық ұғымы философиялық, психологиялық және педагогикалық тұрғыда адамның өмірлік бағдарын, дүниетанымын және мінез-құлқын анықтайтын маңызды көрсеткіш болып табылады. Рухани-адамгершілік тәрбиенің ғылыми негіздері гуманистік педагогика, тұлғаға бағытталған оқыту теориялары, мәдени-тарихи даму концепциялары арқылы қамтамасыз етіледі. Бұл бағыттағы зерттеушілердің (Ш. Құдайбердіұлы, А. Байтұрсынов, Джон П. Миллер, Л. Колберг) еңбектері адамның ішкі дүниесінің байлығы мен моральдық дамуын құндылықтардың негізгі негізі ретінде қарастыратынын дәлелдейді.

Құндылыққа негізделген тәрбиелік орта балалардың эмоционалдық, әлеуметтік және шығармашылық дамуына жағдай жасайды. Оған балалардың қауіпсіздігі, сенімділігі, шығармашылық белсенділігі мен ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды күнделікті өмірде көрсету мүмкіндігі кіреді. Тәрбиешінің кәсіби және тұлғалық үлгісі балалар үшін моральдық және этикалық стандарт ретінде қызмет етеді, ал жас ерекшеліктеріне сәйкес тәрбие мазмұны баланың жеке тұлғалық дамуын қамтамасыз етеді.

Рухани-адамгершілік құндылықтарды қалыптастыру әдістері: балаларды мейірімділік, қамқорлық, достық, әділдік, адалдық, жауапкершілік, табиғатты қорғау, отансүйгіштік сияқты құндылықтарға тәрбиелеу әртүрлі әдістемелік тәсілдер арқылы жүзеге асырылады. Олар: театрландырылған қойылымдар, рөлдік және сюжет-рольдік ойындар; Әңгімелер, ертегілер, аңыз-әфсаналар арқылы моральдық ұғымдарды меңгерту; Музыка, бейнелеу өнері және көркем әдебиет арқылы эмоция мен шығармашылық қабілеттерді дамыту; Жағдаяттық тапсырмалар мен рефлексия арқылы әлеуметтік және моральдық шешім қабылдау дағдыларын қалыптастыру; Цифрлық ресурстарды тиімді және қауіпсіз пайдалану арқылы заманауи құралдармен құндылықтарды тәжірибеде көрсету.

Мектепке дейінгі балалар үшін ойын – негізгі іс-әрекет түрі. Ойын арқылы бала эмоциясын білдіреді, әлеуметтік қарым-қатынасқа үйренеді, моральдық дағдыларын іс жүзінде қолданады. Сонымен қатар, сабақтағы шығармашылық іс-әрекеттер мен топтық жобалар балалардың өзара сыйластық, жауапкершілік, ынтымақтастық сияқты қасиеттерін нығайтады. Цифрлық технологиялар мен мультимедиялық ресурстарды дұрыс қолдану балалардың сыни ойлауын, этикалық бағалау қабілетін дамытады.

Құндылыққа негізделген тәрбие жүйесі арқылы бала тек білім алып қана қоймай, моральдық, әлеуметтік және мәдени дамуын толықтырады. Бұл бағыттағы тәрбие баланың тұлғалық ерекшелігін ескереді, ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойына сіңіреді, және болашақта жауапкершілікті, шығармашылықты, өз Отанына сүйіспеншілікті танытатын саналы азамат қалыптастырады.

Сондықтан балабақшадағы рухани-адамгершілік тәрбиенің тиімділігі тек педагогикалық әдістерді қолданумен шектелмей, тәрбиешінің кәсіби шеберлігі, тәрбие мазмұнының жас ерекшелігіне бейімделуі және тәрбие ортасының құндылыққа бағдарлануы арқылы қамтамасыз етіледі. Осылайша, құндылыққа негізделген тәрбие – бала тұлғасын жан-жақты дамытудағы негізгі бағыт болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Аушамина, Г.З., Баймағанбет, М.М., «Балалар арасында рухани және моральдық құндылықтардың өзгеруі: себептері мен шешу жолдары», Қостанай: Akhmet Baitursynuly университетінің баспасы, 2025.
2. Хамзина, А.Ж., «Ұлттық құндылықтар рухани-адамгершілікке тәрбиелеу құралы ретінде», Қостанай: Akhmet Baitursynov университетінің баспасы, 2024.
3. Сулеймен, А.Н., «Ұлттық рухани құндылықтар негізіндегі адамгершілік тәрбие», Қостанай: Akhmet Baitursynov университетінің баспасы, 2024.
4. Әринова, В.А., «Рухани-адамгершілік білім беру бағдарламасының ҚР жалпы білім беру жүйесіне ендірілуін құрылымдық-функционалды талдау», Алматы: әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, 2025.
5. «Қазақ халқының мәдени мұрасы негізінде мектепке дейінгі балалардың рухани-адамгершілік құндылықтарының дамуы» 2018.
6. Жолбарысова, М.А., «Рухани адамгершілік құндылықтарды заманауи технологиялармен үйлестіру арқылы баланың даралығын дамыту», Нұр-Сұлтан: Білім беруді жаңғырту орталығы, 2022.